

Legendinė Petro Skargos toga ir rytietišų raštų apsiaustas

Miglė Lebednykaitė

Lietuvos nacionalinis muziejus

Arsenalo g. 1, LT-01143 Vilnius

Vilniaus dailės akademija

Maironio g. 3, LT-01124 Vilnius

migle.lebednykaite@vda.lt

Straipsnyje pirmą kartą lietuviškoje istoriografijoje aptariamos dvi muziejinės vertybės, saugomos Lietuvos nacionaliniame dailės ir Lietuvos nacionaliniame muziejuose, įvardytos kaip „Uždangalas ant galvos – *kaptūras*“ (LNDM TA 639) ir „Vilniaus universiteto rektoriaus toga“ (LNM IM 82). Tyrimo tikslas – identifikuoti, atrasti ir atributuoti ilgą laiką užmirštą ir neaktualizuotą išskirtinę Lietuvos kultūros paveldo vertybę – vadinamąją Petro Skargos togą (tiksliau, kaip tyrimo metu paaiškėjo, šiandieną išlikusias tik dvi akademinio apdaro dalis: biretą ir peleriną su gobtuvu) ir pateikti naują rytietišų raštų šilkinio apsiausto, XX a. 6–7 dešimtmečiais įvardyto kaip „Vilniaus universiteto rektoriaus toga“, atribuciją, aptariant jį platesniame japonizmo stiliaus kontekste. Siekiama į Lietuvos mokslinę ir kultūrinę apyvertą naujai įtraukti šias išskirtines kultūros vertybes bei nubrėžti jų tolesnių tyrimų kryptis, bandoma atkreipti dėmesį į problemą – orientalistinei dailei skirtų tyrimų, kurie būtini istorinių muziejinių vertybių atributavimui ir lyginamajai skirtingų šalių kultūros paveldo objektų analizei, trūkumą. Tyrimui pasitelkta faktinė istorinių ir kultūrinių šaltinių medžiaga, ikonografinis, analitinis ir lyginamasis metodai.

Reikšminiai žodžiai: Vilniaus universitetas, Petras Skarga, toga, akademinė apranga, šilkinis apsiaustas, japonizmas.

1. Šilkinis apsiaustas ir biretas, įvardyti kaip „Rektoriaus toga ir kepurė, XVI a.“, Istorijos-etnografijos muziejaus ekspozicijoje, Lietuvos nacionalinis muziejus (toliau – LNM), neg. IM 82 b IF 657, Vytauto Bortkevičiaus nuotrauka, apie 1968–1970

Silk cloak and biretta referred to as “Rector’s toga and hat, 16th c.”, in the display of the History-Ethnography Museum

Straipsnyje siekiama išspręsti iki šiol lietuviškoje istoriografijoje ne-tyrinėto, Lietuvos nacionalinio muziejaus (toliau – LNM) rinkiniuose saugomo egzotiško šilkinio apsiausto atribucijos klausimą, pasigilinti į jo istoriją, reikia manyti, susijusią su japonizmo sklaida Lietuvos kultūroje. Keliama hipotezė, kad pagal stilistinius ir meninius bruožus, tikėtina, muziejinė vertybė yra XIX a. antrosios pusės Vakarų Europos aukštosios mados namų kūriny, sukurtas dėl japonizmo stiliaus įtakos, pakartotinai panaudojus prabangų šilkinį japonišką audinį, greičiausiai datuojamą XVIII a. antrąja puse – XIX a. pirmąja puse, iš kurio anksčiau buvo pasiūtas kimono aukšto rango samurajų šeimos damai. 1958 m. į tuometinio Istorijos ir etnografijos muziejaus (dabar LNM) rinkinius perduotas šilkinis apsiaustas įvardytas kaip „Vilniaus universiteto rektoriaus toga“. Istorijos ekspozicijoje jis eksponuotas nuo 1968 iki 1992 metų, vėliau nugrimzdęs į užmarštį. Bevartant į drobinį viršelį įrištą 1970 m. išleistą gidą, skirtą išsamiau susipažinti su 1968 m. atidaryta istoriniu principu sukurta unikalių muziejinių vertybių turtinga Lietuvos istorijos ekspozicija, dėmesį patraukė nespalsvota nuotrauka pavadinimu „Universiteto rektoriaus toga, XVI a.“¹ [1 il.] – sudomino

1 Stasė Bernotienė et al., *Lietuvos TSR istorijos-etnografijos muziejus* (Vilnius: Mintis, 1970), 57.

drabužio rytietiški raštai ir kilo abejonė, ar tai išties rektoriaus toga. Tai ir paskatino imtis nuoseklaus „togos“ tyrimo.

Rašytinių ir ikonografinių šaltinių analizė leido „rekonstruoti“ Vilniaus universiteto (toliau – VU) pirmojo rektoriaus (1579–1582)² Petro Skargos (Piotr Skarga Powęski, Petrus Skarga, 1536–1612) togos istoriją ir atlikti jos paiešką, siekiant išsiaiškinti dabartinę ekspozito saugojimo vietą. Skargos iškilmingos akademinės aprangos (togos, pelerinos su gobtuvu ir bireto) likimas po 1832 m. universiteto uždarymo ir tolimesnė jos saugojimo vieta iki šiol nėra atidžiau tyrinėti. Iš senojo universiteto laikotarpio žinomas vienas rektoriaus P. Skargos portretas su insignijomis, šiuo metu saugomas LNM³. Svarbių duomenų apie VU rektoriaus akademinę aprangą suteikia lenkų istorikas Józefas Bieliński (1848–1926)⁴. Tyrimui svarbus J. Bielińskio paminėjimas, kad Skargos pelerina buvo perduodama vieno rektoriaus kitam⁵. XIX a. antrojoje pusėje – XX a. pradžioje pasirodė keletas darbų, skirtų konkrečiai Vilniaus arkikatedros vertybėms ir jų kaupimo istorijai aptarti⁶. Bene pirmasis apie Vilniaus arkikatedros lobyne saugotą VU pirmojo rektoriaus P. Skargos togą užsimena istorikas Władysławas Zahorski veikaluose *Katedra Wileńska* (Vilniaus katedra, 1904) ir *Przewodnik po Wilnie* (Pasi-vaikščiojimai po Vilnių, 1910; kartu su toga paminėtas ir biretas)⁷. Ankstyviausia žinoma Skargos togos, pelerinos ir bireto nuotrauka buvo publikuota 1912 m. Vilniuje leistame periodiniame leidinyje *Litwa i Ruś*⁸. Domėjimasis

2 1579–1582 m. Vilniaus universiteto pirmasis rektorius. Pgl.: Paulius Rabikauskas, „Pirmieji Vilniaus universiteto rektoriai“, *Laiškai lietuviams*, nr. 6 (1979): 205–206; Eugenija Ulčinaitė, „Žinomas ir nežinomas Petras Skarga: minint 400-ąsias mirties metines“, *Senoji Lietuvos literatūra*, nr. 34 (2012): 325.

3 Autorius nežinomas, *Pirmasis VU rektorius Petras Skarga (1536–1612)*, XVII a. I p., drobė, aliejus, 169 × 112 cm, LNM T 412.

4 Józef Bieliński, *Uniwersytet Wileński (1579–1831)*, t. 1 (Kraków: Druk W. L. Anczyna i Spółki, 1899–1900), 476–477.

5 Ibid.

6 Plačiau žr.: Gitana Zujienė, „Lobyne istorija (nuo įkūrimo iki šių dienų)“, *Bažnytinio paveldo muziejus*, žiūrėta 2024 m. kovo 11 d., <https://bpmuziejus.lt/moksliniai-straipsniai.html>.

7 Władysław Zahorski, *Katedra Wileńska* (Wilno: Wilno: Nakład księgarńi Józefa Zawadzkiego, 1904); Władysław Zahorski, *Przewodnik po Wilnie* (Wilno: Nakład i własność drukarni wydawniczej Józefa Zawadzkiego w Wilnie, 1910) [ir vėlesni perleidiniai]. Už nuorodas nuoširdžiai dėkoju LNM direktoriaus pavaduotojui-vyriausiajam rinkinių kuratoriui istorikui dr. Žygitui Būčiui.

8 *Litwa i Ruś*: miesięcznik ilustrowany poświęcony kulturze, dziejom, krajoznawstwu i ludoznawstwu, t. 3, z. 3 (wrzesień), pod redakcją Jana Obsta (Wilno: Drukarnia Wydawnicza Józefa Zawadzkiego, 1912), 169. Dėkoju dr. Ž. Būčiui už šią nuorodą.

Skargos iškilminga akademine apranga ypač išaugo 1919 m. Vilniuje atidarius lenkiškąjį Stepono Batoro universitetą. Rašytinių šaltinių apie Petro Skargos togą ir biretą rasta VU bibliotekos rankraščių skyriuje (toliau – VUB RS) Vilniaus viešosios bibliotekos ir VU bibliotekos fonde⁹, kuriame saugomi dokumentai apie Stepono Batoro universiteto įkūrimą 1919 m.¹⁰, jubiliejinių iškilmių organizavimą 1929 m.¹¹ Tyrimui svarbūs ne tik rašytiniai šaltiniai, XX a. pirmosios pusės publikacijos, kuriose minima Skargos akademinė apranga, bet ir išlikusi Vilniaus tarpukario ikonografinė medžiaga¹².

Atliekant tyrimą buvo pasitelkta LNM, Lietuvos nacionalinio dailės (toliau – LNDM), Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės (toliau – NČDM), Bažnytinio paveldo (toliau – BPM), Kauno rajono (toliau – KRM), Nabeshimos fondo Čiokokano istorijos (jap. 鍋島報効会 徴古館 Nabeshima Hōkokai Chōkokan), Tokijo nacionalinio, Kioto nacionalinio muziejų, Kioto kostiumo instituto (*The Kyoto Costume Institute – KCI*) skaitmeninio archyvo, Japonijos nacionalinių kultūros paveldo institucijų integruota kolekcijų duomenų bazės (*ColBase: Integrated Collections Database of the National Institutes for Cultural Heritage*) medžiaga, rankraščių fondai, saugomi VUB RS, Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriuje (toliau – LMAVB RS), Lietuvos valstybės istorijos archyve (toliau – LVIA), tarpukario spauda, kiti publikuoti šaltiniai ir literatūra.

Petro Skargos akademinės aprangos istorijos „rekonstrukcija“

Akademinei apranga, pasak lenkų istoriko medievisto Aleksanderio Gieysztoro (1916–1999), kilusi iš pasaulietinės dvasininkijos (*clerus saecularis*) drabužio ir vėliau įgijusi atskiriems universitetams būdingus tipus, detales ir spalvas, aiškiai išskyrė akademinės bendruomenės atstovą¹³. Vidurio

9 Vilniaus viešoji biblioteka ir VU biblioteka, 1852–2017 m., VUB RS, f. 47.

10 Wystawa Inauguracyjna Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, 12 X–16 XI 1919 r. Wykaz eksponatów [Vilniaus Stepono Batoro universiteto atidarymui skirtos parodos medžiaga], VUB RS, f. 47–853/18.

11 Wystawa Jubileuszowa U. S. B. 1929 r. [Vilniaus Stepono Batoro universiteto jubiliejinės parodos rengimo medžiaga], VUB RS, f. 47–852/22.

12 Vilniaus bažnyčių interjerų, paminklų, namų ir kt. nuotraukos, LMAVB RS, f. 151–1599; Vilnius. Arkikatedros fotografijos [Groby Królewskie w Wilnie], J. Bulhako nuotraukos, 1931–1937, LVIA, f. 1135, ap. 3, b. 308.

13 Aleksander Gieysztor, „Management and resources. Academic insignia“, in *A History of The University in Europe*, vol. 1, *Universities in Middle Ages*, general editor Walter Rüegg (Cambridge: University Press, 1992), 139.

Europoje tradicinis akademinis drabužis buvo ilga toga (*supertunica*) ir maža „karūnuota“ kepurė (biretas), o visa apranga iki XVI a. pasižymėjo spalvų įvairove¹⁴. Universiteto regalijų ir svarbiausių simbolių reikšmė ilgą laiką prilygo karališkiesiems¹⁵. Pagal Vidurio Europos universitetų tradiciją, VU rektorius, profesoriai ir mokslų daktarai vilkėjo togas. Akademines šventėse tokia apranga simbolizavo universiteto vidinę sandarą ir jo bendruomenės narius. Kiekviena rektoriaus drabužių detalė, medžiaga ir spalva buvo reikšminga ir pabrėžė rektoriaus statusą¹⁶: toga – kad tinkamai testų garbingas savo pirmtakų tradicijas, pelerina – kad stropiai ir rūpestingai globotų visą universiteto bendruomenę, biretas – kad išmintingai vykdytų visas savo pareigas ir garbingai atstovautų universiteto bendruomenei¹⁷.

Istorikas J. Bieliński veikale *Uniwersytet Wileński (1579–1831)* aprašo VU rektoriaus regalijas ir mini tokią akademinę aprangą:

Rektoriaus toga (skraistė) buvo siuvama iš karmazino¹⁸ spalvos aksomo¹⁹, pečius iki alkūnių gaubė pelerina, apsiūta auksiniais galionais, susegama auksinėmis sąsagomis su kilpelėmis, pasiūta iš tokios pat spalvos medžiagos kaip ir toga, bet iš viršaus pamušta balta kitaika²⁰. Nuo Skargos laikų ši pelerina buvo perduodama

14 Ibid., 140–141.

15 Ramūnas Kondratas ir Vaiva Kubeckienė, *Vilniaus universiteto simboliai: herbas, akademinės regalijos ir tradicinės ceremonijos* (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2018), 8.

16 Loretta Skurvydaitė ir Vytautas Gričius, „Senojo Vilniaus universiteto insignijos“, in *Alma Mater Vilnensis: Vilniaus universiteto turtai istorijos skersvėjuose (XVI–XXI amžiai)*, atsakomasis redaktorius Vyngintas Bronius Pšibilskis (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016), 168, 181.

17 *VU akademinių apeigų protokolas* (VU Senato 2015 m. lapkričio 24 d. nutarimas Nr. S-2015-9-4), 4.

18 „Karmazino (lenk. *karmazynowy*) spalva – sodri prisirpusios avietės spalva, kurios pigmentas išgaunamas iš košenilės vabzdžių (*Porphyrophora polonica*). Abiejų Tautų Respublikoje tai buvo didikų ir bajorų tautinių apdarų spalva, kilmingųjų luomo simbolis.“ Plačiau žr.: Gražina Marija Martinaitienė, *Audiniai ir jų spalvos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istoriniuose šaltiniuose* (Vilnius: Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, 2013), 126–127.

19 „Aksomas – lygus vienspalvis arba raštuotas įvairiaspalvis audinys su labai tankiais trumpais (2–3 mm) stačiais plaukeliais gerojoje pusėje. Plaukeliai dažniausiai audžiami iš šilkinų siūlų, o pagrindas – iš šilkinų, medvilninių, lininių, vilninių siūlų.“ Žr.: Martinaitienė, *Audiniai ir jų spalvos*, 26–27.

20 „Kitaika (lenk. *kitajka*), arba ermezinas (it. *ermesino*), – plonas, lengvas, tankus, blizgantis natūralaus šilko dvynio pynimo audinys, panašus į taftą. Kitaika pavadintas Respublikoje apie XVII a. pagal spėjimą kilmės šalį – Kiniją. Vakarų Europoje pradėta gaminti gana anksti, pirmiausia Italijoje, iš kurios maždaug XIV a. pateko ir į Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę.“ Žr.: *ibid.*, 73.

vieno rektoriaus kitam. Rektoriaus galvos apdangalas – biretas²¹, aksominis, šviesiai raudonas (*ponsowy*)²², apsiūtas auksiniu galionu, su šilkinio tokios pat spalvos kutu ant viršaus²³.

Iškilminga VU rektoriaus apranga buvo dėvima ypatingomis progomis, pavyzdžiui, priimant universitete karalius ir jų šeimos narius, pradedant naujus mokslo metus arba dalyvaujant daktaro laipsnio suteikimo iškilmėse²⁴. Viena smulkiausiai aprašytų ceremonijų pateikiama buvusio VU studento Stanisława Morawskio (1802–1853) prisiminimuose. 1823 m. jam labiausiai įsiminė daktaro laipsnio teikimo ceremonija ir akademinė apranga:

Aula, t. y. didžiulė paradinė universiteto salė, būdavo sausakimša. <...> Ceremoniją pradėdavo rektorius – *magnificus*, kaip jis tuomet buvo vadinamas, apsigaubęs purpurine aksomine, auksu gausiai siuvinėta mantija, pamušta baltu atlasu – tarp studentų buvo kalbama, kad ją akademijai dovanojęs dar karalius Steponas. Prieš rektorių eidavo pedelis [universiteto ceremonijų tvarkdarys, vadinamasis bedelis – *M. L.*], apsirėdęs paradiniu munduru, ir nešdavo sidabrinę lazda, taip pat karaliaus Stepono dovanotą. Paskui rektorių eidavo dekanas, po to profesoriai su savo ryškiai raudonomis pelerinomis su kapišonais ir togomis, iš už kurių matėsi tamsiai mėlyni su žydromis auksu siuvinėtomis apykaklėmis mundurai. Togos taip pat buvo pamuštos baltu atlasu, o jų kraštai apsiūti galionais. Adjunktai vilkėjo tik ryškiai raudonas pelerinas su kapišonais, jų togos buvo juodos. Visi be išimties būdavo užsidėję skaisčiai raudonas keturkampes kepuraites. Visa tai darė nuostabų vaizdą. Kai po to Paryžiuje

21 „Birėtas (lot. *birretum*), katalikų dvasininkų galvos apdangalas – standi kampuota kepurė su 3 ar 4 rageliais ir spurgu arba be jo. Siuvas iš vilnonio, šilkinio ar kitokio vienspalvio audinio. Bireto prototipas – maža minkšta kepuraitė, nuo 9 a. dėvėta po apsiausto gobtuvu kaip mokslų daktaro ir universiteto dėstytojo skiriamasis ženklas. Dabartinis pavidalas pradėjo klostytis 15 amžiuje. Kardinolai dėvi raudoną, vyskupai, prelatai, apaštališkieji vikarai ir prefektai – violetinį, kiti dvasininkai – juodą su raudonu spurgu, norbertinų vienuoliai ir cistersų abatai – baltą biretą. Biretas dėvimas retai.“ Pgl.: Petras Kimbrys, „Biretas“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, žiūrėta 2024 m. vasario 22 d., <https://www.vle.lt/straipsnis/biretas/>.

22 „Pąsowy, pensowy, pons, ponso, ponsowy, punzo kolor (it. *ponso*, pranc. *ponceau*) – šviesiai raudona spalva, kurios pavadinimas kai kada papildomas dabar sunkiai paaiškinama kito atspalvio ar niuanso nuoroda.“ Žr.: Martinaitienė, *Audiniai ir jų spalvos*, 134.

23 *Bieliński, Uniwersytet Wileński (1579–1831)*, 476–477.

24 Vytautas Gričius, „Vilniaus universiteto regalijos“, *Kultūros barai*, nr. 3 (2002): 86.

pamačiau viešus miesto arba aukščiausiųjų krašto rūmų susirinkimus, paryžietiškę apdarų skurdumas man režė akį <...>. Jeigu jiems būtų tekę pamatyti anuometinę Vilniaus universiteto eiseną!²⁵

1832 m. nuslopinus sukilimą buvusiose Abiejų Tautų Respublikos žemėse, Vilniaus universitetas buvo uždarytas. Plačiau apie 1832 m. prasižėjusį Vilniaus universiteto vertybių (bibliotekos, archyvo, muziejų ir kabinetų rinkinių) išdraskymą, uždarius Vilniaus universitetą, o 1842 m. ir jo relikтус – Medicinos-chirurgijos bei Dvasinę akademijas, kalbama kolektyvinėje monografijoje *Alma Mater Vilnensis*²⁶.

Togos saugojimo vietos rekonstravimo istorijai svarbios vieno iškilusių XX a. antrosios pusės Lietuvos muziejininkų, Lietuvos istorijos ir etnografijos muziejaus kūrėjo, Lietuvos kultūros ir istorijos tyrinėtojo Venco Žilėno įžvalgos apie VU rektoriaus regalijas. Pasak V. Žilėno,

Rektoriaus skeptras buvo naudojamas per įvairias iškilmes iki Vilniaus universiteto uždarymo 1832 metais. Po to jis buvo perduotas saugoti Vilniaus medicinos-chirurgijos akademijai.

1842 m. likvidavus ir Vilniaus medicinos-chirurgijos akademiją, Vilnius gavo iš Peterburgo smulkų sąrašą daiktų su nurodymais, kur ir kokius daiktus reikia išsiųsti iš Vilniaus. Tame sąraše nebuvo universiteto regalijų, taip pat ir skeptro. Tad Baltarusijos kuratorius Gruberis kreipėsi į švietimo ministrą Uvarovą klausdamas, ką daryti su universiteto antspaudais, rektoriaus senovine toga, skeptro ir kt. Skeptras buvo išsiųstas į Peterburgą, o kiti daiktai liko Vilniuje²⁷.

Tai patvirtina, kad VU rektoriaus Skargos toga, pelerina su gobtuvu ir biretas nebuvo išvežti iš Vilniaus. Surinktų duomenų analizė rodo, kad Skargos iškilminga akademinė apranga kaip relikvija buvo saugoma Vilniaus arkikatedros lobyne²⁸, tikėtina, perduota 1842 m., kai buvo

25 Stanislovas Moravskis, *Keleri mano jaunystės metai Vilniuje. Atsiskyrėlio atsiminimai (1818–1825)*, iš lenkų kalbos vertė Reda Griškaitė (Vilnius: Mintis, 1994), 151–152.

26 Vyginas Bronius Pšibilskis, ats. red., *Alma Mater Vilnensis: Vilniaus universiteto turtai istorijos skersėjuose (XVI–XXI amžiai)* (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016), 225–249.

27 Vincas Žilėnas, „Universiteto rektoriaus skeptras“, in *Kultūros istorikas, muziejininkas Vincas Žilėnas*, sud. Rima Tumėnaitė (Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2011), 180.

28 Zahorski, *Katedra Wileńska*, 171; Zahorski, *Przewodnik po Wilnie*, 174; VUB RS, F 47–852/22, l. 111.

likviduota ir uždaryta Vilniaus medicinos-chirurgijos akademija ir į Peterburgą išvežtas skeptras²⁹. Nors neatmetama galimybė, kad į Vilniaus arkikatedros lobyną ji pateko dar anksčiau, po Vilniaus universiteto uždarymo 1832 metais.

Istorikas W. Zahorskis, 1904 m. Vilniuje išleistame veikale aprašydamas arkikatedros lobyne sukaupias vertybes, greta atmintinų praeities artefaktų, vyskupų insignijų ir valdžios ženklų³⁰ (mitrų, pastoralų) mini ir Petro Skargos togą („Toga profesorska Piotra Skargi“)³¹, taip pat meniškus ir vertingus gobelenus³². 1910 m. pasirodžiusios knygos *Przewodnik po Wilnie* (*Pasivaikščiojimai po Vilnių*) skyriuje „Vilniaus bažnyčios“ („Kościoły Wileński“) W. Zahorskis, aprašydamas Vilniaus arkikatedros lobyną, tarp saugomų vertingų relikvijų išvardija jau ne tik Petro Skargos togą, bet ir biretą („Togę rektorską i bilet Piotra Skargi“)³³.

Turimais duomenimis, pirmą kartą Skargos iškilmingos akademinės aprangos nuotrauka³⁴ buvo publikuota 1912 m. periodiniame leidinyje *Litwa i Ruś* su priedu: „Skargos memorialiniai daiktai Vilniuje. Petro Skargos toga ir biretas, saugomi Vilniaus arkikatedros lobyne. Fotografas

29 Žilėnas, „Universiteto rektoriaus skeptras“, 180.

30 „Insignijas vyskupai naudodavo liturgijoje ir religinių iškilnių metu. Yra užuominų, jog su insignijomis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vyskupai dalyvaudavo Senato posėdžiuose. Po vyskupo mirties jo insignijos dažniausiai likdavo katedrai ir papildydavo jos lobyną. Iš čia jas pasiimti ir naudoti galėjo vyskupo įpėdiniai.“ Pgl.: Gitana Zujienė, „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vyskupų insignijos“, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai*, t. 19 (2005): 326.

31 Zahorski, *Katedra Wileńska*, 171.

32 Ibid., 168–171.

33 Zahorski, *Przewodnik po Wilnie*, 103.

34 LNM Ikonografijos rinkinių skyriuje saugomas fotografijos originalas (LNM ATV 9613). Kitoje nuotraukos pusėje pieštuku parašyta: „Toga rektorska Piotra Skargi w skarbcu katedry. Fot. J. Bulhak. Inv. nr. 2107“ [s. a.]. Nuotrauka į LNM pateko iš TPN rinkinio. Abu šaltiniai pateikia skirtingus autorius. Tiksliai pasakyti, kas tikrasis autorius, negalime. Gali būti, kad Jano Kurusza-Worobjewo (1879–1940) daryta nuotrauka kartu su J. Bulhako fotografijomis pateko į TPN ir buvo netiksliai nustatyta jos autorystė. Žinoma, kad 1912 m. Vilniuje J. Bulhakas savo naujuoju butu ir fotostudija Portovaja (dabar Pamėnkalnio) gatvėje (tada buvo 6-as numeris, dabar 4-as) dalijosi su fotografu J. Kurusza-Worobjewu, su kuriuo susipažino Bahdanave, viešėdamas pas tapytoją, grafiką, dekoratorių ir pedagogą, XX a. pradžios Vilniaus meninio gyvenimo organizatorių Ferdynandą Ruszczycą (1870–1936). Plačiau žr.: Jūratė Gudaitė, „Vilnius Jano Bulhako fotografijose“, in *Jan Bulhak: Vilnius. I knyga*, sud. Jūratė Gudaitė (Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2012), 13.

OD SKARGI DO POCZOBUTA.

Mineły już w naszym krytycyzmie historycznym te młodzieńcze czasy, kiedy Skarga i jego epokę mierzone koniecznie miarą Jęśli już nie Comte'a, to kardynała Newmana... Dzisiaj rozumiemy dobrze, że w swoim wieku i w swoich zadaniach program i taktyka Skargi musiały być takie, jakimi były. Rozumiemy też dobrze i wspominamy to z dumą, że takie postaci, jak Warszewicki, Wujek, Skarga, Sarbiewski – pierwsi kierownicy Batorskiej Szkoły Głównej w Wilnie – to były naprawdę szury ogniewe, zapalone na północnej rubieżi Rzeczypospolitej, by od nich szło światło i poza granice państwa, by oświecały cywilizację te drogi hyperborejskie, które wyrębał miecz nieśmiertelnego króla.

Zaprawdę, niewiele było wówczas uczelni wyższych w Europie, które imionami swoich rektorów jaśniałyby u siebie tak żywo do dzisiaj, jak ta Akademia Batorska, gdzie równocześnie prawił Warszewicki i Wujek, Skarga i Sarbiewski we wspólny wysiłek zestrzeliwali swoje wyniosłe duchy. Byli to ci sami ludzie, którzy walczyli z różnowierstwem. To jednak, co nam może się wydać polityką kościelną w ich działaniach, to samo dla nich, w głębinach ich sumień, było najprostszym apostołstwem. I nie miarą ich kościelności mierzyć należy wartość ówczesnej Akademii, lecz wysokość ich umysłów, bogactwem ich wiedzy, spójnością ich charakterów. Na swój czas byli oni wybrańcami intelektualnymi w Polsce – i gdyby różnowiercy litewscy, kalwini, czy unicy, chcieli być załobczy wobec wyznaniowy uniwersytet, nie znaleźliby byli lepszych uczonych, takniebny marzyli o stworzeniu swojego Skargi, Warszewickiego, Wujka i Sarbiewskiego.

I dlatego Akademia Wileńska już w wieku XVI-ym przyniosła W. Księstwu błogosławione owoce. Zarliwy duch obywateli, jaki w niej panował, ogarnął wszystkie ziemie jagiellońskie. Przez Akademię lub z powodu Akademii, dla współzawodniczenia z jej inkubacją zaczęły wyrastać szkoły wyższe, mające charakter naszych dzisiejszych liceów i gimnazjów. I dopiero wówczas, gdy na siedzisku rektorskim Uniwersytetu Wileńskiego brakło takich indywidualności, jak Skarga, mniej więcej w połowie wieku XVII-go zaczyna się okres zastój, a potem cofania się naukowego Akademii; nie ruszają tam wiedza naprzód poza swój etap XVI wieku, choć przeszedł już wiek XVII, a zaczął się wszędzie w Europie wiek Oświecenia; panowała w Akademii scholastyka, gdy gdzieindziej nowoczesne prawa myślenia, zdobyte nauki doświadczalne stały się już dobytekiem naturalnym.

Ala w drugiej połowie w. XVIII-go nowoczesność nauki wywała wrota Akademii. W umysłach grona profesorskiego odzwierciedlał się dąbny zwrot reformatorski. Obejmuje on i te sfery społeczeństwa, które się czują solidarnymi z duchem Uniwersytetu. W roku 1753-im Elżbieta z Ogińskińska księżna Puzyńska funduje Akademii obserwatorium astronomiczne, a Jezuita ks. Tomasz Żebrowski urządza go według postępowych na owe czasy wskazów. Postawienie obserwatorium jest przełomem

Strój rektora Akademii i Uniwersytetu Wileńskiego, według starej akwareli.

Toga rektorska Piotra Skargi. Przechowuje się w skarbcu katedralnym w Wilnie.

data w dziejach uczelni Batorskiej. Wraz z postawieniem gmachu przebiega się jakby symbolicznym duchem starej, zastarzałej uczelni ku nowemu światu, poza uwięzieniem bibliotecznym smakować chce prawd da wiedzy. Postawienie i urządzenie obserwatorium pozwala sprowadzić do grona wykładowców człowieka, który stanie się niebawem datą w historii starej wszechnicy. Tym człowiekiem jest Marcin Poczebota, matematyk i astronom. Zasłynął on wkrótce nie tylko jako pierwszorzędnym uczony, nie tylko jako siewca entuzjazu ku naukom doświadczalnym, nie tylko jako typ uczonemu nowoczesnego w swoim własnym zakresie wiedzy, ale, co ważniejsze, jako energiczny reformator i organizator całego uniwersytetu. W roku 1780 zostaje on rektorem – i od tego czasu poczyna się prawdziwy renesans uczelni. Złaził proch zastój z murów uniwersytetu i z programów nauczania. Po dwu wiekach odrędlania powstaje nareszcie wydział medyczny i zaczął kliniki; zakłada się ogród botaniczny, ten sam, który później Jundziłł doprowadził do sławy światowej; niestrudzony rektor sprowadza świetne grono profesorów, jak Pilichowski, Hieronim Strojnowski, Teodor Hussarzewski, Wawrzyniec Gucewicz, Szepliegowski. Obok uniwersytetu zakłada Seminarium nauczycielskie, by jak najprędzej mieć kadry wykładowców dla szkół średnich w kraju. Na wysokości poziomu XVIII-go wieku odbywa się więc taka sama praca odnowicielska, jak inicjatorska w wieku XVI-ym i na poziomie wieku XVI-go była praca Skargi w tych samych murach uniwersyteckich.

Nie było to sprawa łatwa do przeprowadzenia. Ówczesny ogół polski nie tylko tkwił jeszcze w zastarzałych normach nauki i nauczania, ale i wielbił je, uważał je za najlepsze, za jedyne możliwe. Taki punkt widzenia ogarniał nie tylko przeciętnych obywateli, panował on nawet nad umysłowością uczonych i profesorów. Na reformy Konarskiego, Komisji Edukacyjnej i Poczebota patrzeć nam dziś przystoi, jako na pewnego rodzaju bohaterstwo przekonani i negatywne. Brali oni na siebie ciężar powszechny niemal niechęci, napotykali tysiące przeszkód wrogiego przekonała – a jednak nie ulegli się przeszkód, nie skapitulowali – i zwyciężyli.

Na Poczebotę i jego reformach kończą się dzieje starego okresu Akademii. Niedługo przyjdzie Śniadecki, zniknie łacina, jako język wykładowy, wtargnie na prochy niepodległości język polski, jako znak nieśmiertelności narodowej, wtargnie w nauczanie wiek XIX-ty w pełni swego blasku. Nim jednak to się stało, Akademia Batorska pod wodzą Poczebota spełnia godnie i żarliwie swoje postannictwo Wieku Encyklopedy – wyrasta wysoko ponad poziom umysłowości kraju i poziom ten energicznie dźwiga wyżej, stara się zatrzeć ślady półtorawiekowego zadżemiania, ratuje z powodzeniem honor imienia Skargów i Sarbiewskich i dorzuca do nich garść nowych tryumfujących imion, czyniąc ze swoich wysiłków ten owoc, że stare dzieje pierwotnej Akademii, przed-Śniadeckiego i przed-filareckiego, idą na spoczynek, żegnane prawdziwą cześcią historyi.

Aut.

2. Rektoriaus Petro Skargos toga, in Tygodnik Illustrowany, nr. 40–41 (1919): 655

Rector Petrus Skarga's toga, in Tygodnik Illustrowany, 1919

Janas Worobjewas“ („Wileńskie pamiątki po Skardze. Toga profesorska i bi-ret O. Piotra Skargi, przechowuje się w skarbcu katedry wileńskiej. Fot. Jana Worobjewa“), [s. a.]³⁵. Minėtoji nuotrauka dar kartą buvo išspausdinta 1919 m. Varšuvoje leisto žurnalo *Tygodnik Ilustrowany* straipsnyje „Nuo Skargos iki Počobuto“³⁶ [2 il.]. Po nuotrauka toks prierasas: „Rektoriaus Petro Skargos toga. Saugoma Vilniaus arkikatedros lobyne“ („Toga rektorska Piotra Skargi. Przechowuje się w skarbcu katedralnym w Wilnie“), fotografas nenurodytas, [s. a.]³⁷. Nors nuotrauka ta pati, pastebėta, jog Skargos biretas čia neminimas kaip lobyno dalis.

Drauge kyla klausimas: ar toga ir biretas abu visą laiką buvo Vilniaus arkikatedroje?

Universitetas buvo uždarytas ir neveikė iki 1919 m. Lenkijai aneksavus Vilniaus kraštą, 1919–1939 m. čia veikė lenkiškas Stepono Batoro universitetas (*Uniwersytet Stefana Batorego*). Tarpukariu VU bibliotekoje rengtos istorinės ir kultūrinės reikšmės parodos³⁸. 1919 m. Vilniaus Stepono Batoro universiteto atkūrimo proga surengtoje parodoje buvo eksponuotas VU rektoriaus šviesiai raudonos spalvos aksominis biretas, kaip rodo VUB RS archyviniai šaltiniai, įvardytas kaip Vilniaus mokslo bičiulių draugijos (toliau – TPN) nuosavybė („Biret rektorski aksamitny ponsowy. Własność Towarzystwo Przyjaciół Nauk“)³⁹. 1929 m. spalio mėnesį buvo iškilmingai paminėtos Vilniaus universiteto įkūrimo 350-osios ir atkūrimo 10-osios metinės. Surengta jubiliejinė paroda apėmė tris universiteto bibliotekos sales. Pirmą kartą visuomenei buvo parodyta rekonstruota Pranciškaus Smuglevičiaus (Franciszek Smuglewicz, 1745–1807) salė⁴⁰. Šioje salėje buvo eksponuojama Petro Skargos iškilminga akademinė apranga (toga, pelerina ir biretas) – universiteto istorijos pradžios simbolis. Vienas iš parodos

35 *Litwa i Ruś*, 169.

36 „Od Skargi do Poczobuta“, *Tygodnik Ilustrowany*, nr. 40–41 (1919): 655.

37 Ibid.

38 Plačiau apie tarpukario Vilniaus universiteto bibliotekoje rengtas svarbiausias parodas rašyta: Henryka Ilgievič, „Parodos Vilniaus universiteto bibliotekoje ir jų kultūrinė reikšmė (1919–1936)“, *Sovijus* 9, nr. 2 (2021): 109–120.

39 Wykaz eksponatów, VUB RS, f. 47–853/18, l. 10.

40 Irena Katilienė, „Vienas Mykolo Brenšteino rankraštis: istorinis vadovas po Vilniaus viešosios bibliotekos patalpas ir Jono Šepečio dienoraščio fragmentai“, in „Biblija ir senoji Lietuvos raštija“, sud. Asta Vaškelenė, *Senoji Lietuvos literatūra*, nr. 38 (2014): 288.

3. Vadinamoji Petro Skargos toga Vilniaus universiteto 350 metų jubiliejaus parodoje Pranciškaus Smuglevičiaus salėje, LNM, Ft 8446/15, Jano Bulhako nuotrauka, 1929

So-called Petrus Skarga's toga at the exhibition for the 350th anniversary of Vilnius University in the Franciszek Smuglewicz Hall

rengėjų Mikołajus Dzikowskis⁴¹ brošiūroje smulkiai išvardija eksponatus: lentynose buvo išdėlioti gaubliai, liunetės (optiniai vamzdžiai), senieji leidiniai, Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto knygos. Ant sienų kabojo Stepono Batoro ir P. Skargos paveikslai, profesorių ir kai kurių universiteto auklėtinių portretai, fotografijos ir kt. M. Dzikowskis nurodo, kad šiai parodai pasiskolinta autentiška Skargos toga – Vilniaus arkikatedros nuosavybė, o jo biretas – iš TPN rinkinių („Autentyczna toga Skargi (własność Bazyliki Wileńskiej), jego biret (własność Tow. Przyj. Nauk w Wilnie“)⁴³. Pažvelkime atidžiau į nuotrauką, kurioje įamžinta Smuglevičiaus salė su išdėliotais parodos eksponatais, menančiais

41 Mikołajus Dzikowskis (1883–1957) – žinomas lenkų bibliotekininkas, kustodas, daug prisidėjęs prie trijų bibliotekų organizavimo: Vilniaus Stepono Batoro universiteto, Balstogės miesto [bibliotekos] ir Torunės universiteto. Pgl.: Katilienė, „Vienas Mykolo Brenšteino rankraštis“, 274.

42 Mikołaj Dzikowski, *Wystawa Jubileuszowa Uniwersytetu Stefana Batorego 1579–1929 w Uniwersyteckiej Bibliotece Publicznej w Wilnie 9–20.X.1929* (Wilno: Wydawnictwa Uniwersyteckiej Biblioteki Publicznej w Wilnie, nr. 6, 1931), 4–6. Už nuorodą nuoširdžiai dėkoju dr. Ž. Būčiui.

43 Ibid., 7.

senąjį Vilniaus universitetą [3 il]. Bendrą parodos vaizdą užfiksavo fotografas Janas Bułhakas. Ši nuotrauka buvo publikuota M. Dzikowskio tekste su užrašu „Wystawa Jubileuszowa U. S. B.: „Dawny Uniwersytet“⁴⁴. Tolu moje, salės viduryje, prie sienos pastatyta įstiklinta ažuolinė vitrina ir matyti kabanti toga su pelerina ir biretu. Susidaro įspūdis, kad Skargos toga buvo išeksponuota kiek skubotai, gal pritrūko laiko, nespėta ant manekeno kruopščiau suklostyti ir pelerinos. Tokią vitriną akademinė bendruomenė jubiliejeinei parodos ekspozicijai galėjo pasiskolinti, gali būti, kad tokių vitrinų turėjo ir Vilniaus Stepono Batoro universitetas. Togai eksponuoti specialų stovą (manekoną) ir Skargos biretą paskolino TPN. Tą liudija VUB RS saugomas dokumentas – popieriaus lapelis (kvitas) su mašinraščio tekstu⁴⁵, patvirtinantis, kad išvardyti objektai: „1) Manekenas togai ir Skargos biretas („Manekin na togę i biret Skargi“); 2) aštuonios graviūros su Stepono Batoro universiteto profesorių portretais“, kuriuos TPN paskolino jubiliejeinei universiteto parodai, yra grąžinti. Pasirašė TPN muziejinių rinkinių kustodas (saugotojas-kuratorius) Michał Brensztejn⁴⁶. Ten pat, prie kitų parodai paskolintų objektų grąžinimo kvitų, saugoma Vilniaus kapitulos kunigo prelato Adamo Sawickio vizitinė kortelė. Vienoje jos pusėje yra įrašas, patvirtinantis, kad jubiliejeinėje universiteto parodoje eksponuota Petro Skargos toga buvo grąžinta Vilniaus arkikatedrai. Pasirašė kunigas Adamas Sawickis 1929 m. spalio 29 d.⁴⁷ Rašyta ranka, lenkų kalba, rašalu.

Apie VU pirmojo rektoriaus Skargos akademinę aprangą duomenų rasta minėtoje *Alma Mater Vilnensis*. Nors monografijoje apie ją užsiminama tik probėgšmais, tačiau patvirtinama, kad 1919 m. Skargos toga buvo saugota Vilniaus arkikatedros lobyne⁴⁸, o 1929 m. eksponuota kartu su biretu

44 Ibid., 5.

45 TPN muziejinių rinkinių kustodo Michał Brensztejno pasirašytas grąžinimo kvitas su įrašu apie manekoną togai ir Skargos biretą. „Potwierdzenia zwrotu wypożyczonych na wystawę objectów. Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie, Wilno, dnia 23.X.1929 r.“, VUB RS, f. 47–852/22, l. 59.

46 Michał Brensztejn (1874–1938), Lietuvos (daugiausia Žemaitijos) istorijos ir kultūros tyrinėtojas, archeologas, etnografas, bibliotekininkas. Vilniaus universiteto garbės daktaras (1937). Nuo 1927 m. rugsėjo 1 d., mirus dr. Władysławui Zahorskiui, tapo TPN muziejinių rinkinių kustodu; šiuos rinkinius iš pagrindų reorganizavo, itin skrupulingai ir su nepaprastu išmanymu jais rūpinosi ir juos saugojo.

47 Vilniaus kapitulos kunigo prelato Adamo Sawickio pasirašyta vizitinė kortelė su įrašu apie Skargos togą. „Potwierdzenia zwrotu wypożyczonych na wystawę objectów, 23/X 1929. Ks. Adam Sawicki“, VUB RS, f. 47–852/22, l. 111.

48 Pšibilskis, *Alma Mater Vilnensis*, 181, 458.

Vilniaus universiteto 350 metų jubiliejinėje parodoje⁴⁹. Kaip matyti, tiek 1919 m., tiek 1929 m. VU rektoriaus biretą parodoms skolino TPN, o Skargos togą 1929 m. – Vilniaus arkikatedra. Svarbu paminėti, kad 1936 m. Vilniaus Stepono Batoro universiteto Auloje vyko pirmojo rektoriaus Petro Skargos 400-ųjų gimimo metinių paminėjimas, jo metu Skargos iškilminga akademinė apranga vėl rodyta Smuglevičiaus salėje. 1936 m. spalio 10 d. Varšuvoje leistas laikraštis *Kurjer Warszawski* paskelbė žinią apie šią parodą, kurioje dėmesį traukė eksponuojami atmintiną istorinę ir kultūrinę reikšmę turintys Skargos daiktai – toga ir biretas, pasak korespondento, labai įdomūs ir „gerai išsilaikę“⁵⁰. Iš esmės čia kalbama apie VU rektoriaus regalijas, tačiau kur jos saugomos, neužsimenama. Manytina, kad saugojimo vietos liko tos pačios – biretas TPN rinkiniuose, o toga su pelerina – Vilniaus arkikatedros lobyne.

Svarbu atkreipti dėmesį, kad, turimais duomenimis, 1912 m. rektoriaus biretas dar minimas Vilniaus arkikatedros lobyne⁵¹, o nuo 1919 m. jis jau identifikuojamas kaip TPN nuosavybė⁵². Toliau tiriant ryšį tarp VU rektoriaus Skargos bireto ir LNM saugomo bireto, kurio kilmė ir patekimo į muziejų istorija nėra tiksliai žinoma⁵³, bei lyginant ikonografinę medžiagą su muziejine vertybe, buvo pastebėta, kad jie tapatūs tiek forma, tiek puošyba. Kyla mintis, kad kalbama apie tą patį biretą, kurį, greičiausiai, LNM ir paveldėjo iš TPN muziejaus rinkinių [4 il.].

VU rektoriaus biretas buvo perduotas LNM Restauravimo centrui, kur atlikta eksponato mikrocheminė ir morfologinė analizė⁵⁴. Tyrimais nustatyta, kad jis pasiūtas iš šilkinio aksomo (raudonas pluoštas dažytas orseliu, arba vadinamuoju prancūzišku purpuru). Kutas taip pat šilkinis, dažiklis – maderą (dažinė raudė). Pamušalas pasiūtas iš šilkinio audinio. Bireto kraštas dekoruotas, prisiūta austa šilkinė juostelė su auksuoto sidabro juostelėmis. Skersmuo 19 cm, aukštis 12,5 cm, viršutinės dalies plotis 16 cm; kuto

49 Ibid., 182, 392, 458.

50 „Z kraju. Wilno. Ku czci ks. P. Skargi“, *Kurjer Warszawski*, nr. 233, 1936 m. spalio 11 d., 10. Už šią nuorodą dėkoju dr. Ž. Būčiui.

51 *Litwa i Ruś*, 169.

52 VUB RS, f. 47–853/18, l. 10; VUB RS, f. 47–852/22, l. 59; Dzikowski, *Wystawa jubileuszowa Uniwersytetu*, 7.

53 Kepurė, IM 93 (ŪK apsk. nr. 646), LNM, f. IEM, ap. 3, b. ŪK, l. 33–34.

54 VU rektoriaus bireto audinių pluošto, dažiklių mikrocheminė ir morfologinė analizę atliko LNM Restauravimo centro technologė Regina Ulozaitė (LNM RC reg. nr. La 124/23, 2023 m. liepos 14 d.).

4. VU rektoriaus
Petro Skargos biretas,
XVI a. pab., LNM, IM
93, Gedimino Trečio-
ko nuotrauka, 2024

Biretta of Vilnius
University Rector Petrus
Skarga, late 16th c.

ilgis 11 cm. Vidinėje pusėje pieštuku įrašyta didžioji raidė B. LNM inventorinėje knygoje bireto aprašo⁵⁵ pabaigoje parašyta: „vad. konfederatka“⁵⁶. Tačiau toks pavadinimas neatitinka mūsų aptariamo VU rektoriaus bireto modelio, nes konfederatė skiriasi tiek paskirtimi, tiek forma – siuvama su standžiu keturkampiu viršumi.

Skargos togos identifikavimas

LMAVB RS saugomas kraštotyrininko, senienų kolekcionieriaus Liucijono Uzemblos (Lucjan Uziębła, 1864–1942) rinkinys, kuriame yra fotonuotraukų su Vilniaus bažnyčių interjeriais, paminklų, namų ir kt. nuotraukų⁵⁷. Vienoje nuotraukoje fotografas Jurgis Sagatys (Jerzy Sagatis) užfiksavo VU pirmojo rektoriaus Petro Skargos iškilmingą akademinį apdarą⁵⁸

55 LNM Istorijos skyriaus tekstilės inventarinė knyga IM-1 (1–554), l. 47–48.

56 „Konfederatė (lenk. *konfederatka*), kariška kepurė keturkampiu viršumi. Jos prototipas – nuo 16 a. Lenkijoje vyrų dėvėtas galvos apdangalas be snapelio, standžiu medžiaginiu kvadratinio viršumi, puoštas plunksna. Abiejų Tautų Respublikos kariuomenėje tokio modelio kepurės dėvėtos nuo 18 a. pradžios. Pavadinimas kilo nuo jas dėvėjusių 1768–72 Baro konfederatų. 18 a. 9 dešimtmetyje konfederatė paplito Abiejų Tautų Respublikos kariuomenėje, suvienodinus aprangą – ir tarp bajorų. Konfederatė dėvėjo 1830–31 ir 1863–64 Lenkijos ir Lietuvos sukilėliai. 1917 minkštos medžiagos konfederatės su snapeliu įvestos lenkų legionų kariams. Nuo 1919 suketintos įvairių modelių konfederatės yra Lenkijos karių uniformos dalis.“ Pgl.: Jonas Vaičėnonis, „Konfederatė“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, žiūrėta 2024 m. sausio 22 d., <https://www.vle.lt/straipsnis/konfederate/>.

57 LMAVB RS, f. 151–1599.

58 LMAVB RS, f. 151–1599, l. 1.

5. *Petro Skargos akademinė apranga*
[Vilniaus arkikatedroje], Lietuvos
mokslų akademijos Vrublevskių
bibliotekos Rankraščių skyrius,
f. 151–1599, l. 1, Jurgio Sagačio
(Jerzy Sagatis) nuotrauka,
apie XX a. 2–4 deš.

Petrus Skarga's academic attire
[in the Vilnius Archcathedral],
ca 1910s–1930s

[5 il.]. Pirmame plane matyti ant grindų pastatyta masyvi ąžuolinė vitrina. Ji įstiklinta iš trijų pusių, galinė sienelė aptraukta rankų darbo audiniu, išmargintu tradiciniais geometriniiais raštais, būdingais lovatiesių puošybai. Vitrinoje įmontuotas specialus medinis stovas (manekenas) ir ant jo išeksponuota toga su pelerina ir biretas. Ant sienos, vitrinos fone, kabo gobeleonas, kuris išsiskiria erdviniais planais: dešinėje, tolumoje, galima įžiūrėti architektūrinius elementus – pilies fragmentą, o pirmame plane – išnyrančius augalus aptakiais, stambiais, banguotais lapais, nusvirusių medžių šakos, akį patraukia verdiūrą juosiantis platus bordiūras su puošniomis gėlių girliandomis. Atidžiau apžiūrėjus vitriną, matyti, kad ji panaši į jau aptartą 1929 m. J. Bułhako nuotraukoje įvažintą vitriną su Skargos toga Vilniaus universiteto 350 metų jubiliejinėje parodoje Smuglevičiaus salėje. Svarbu

pabrėžti, kad J. Sagačio nuotraukoje vitrina fotografuota iš arti, todėl aiškiai matyti pakabinimo karkasas (gal tai tas pats „manekenas togai“, minimas prie 1929 m. parodos rekvizitų?), išryškėja kruopščiai suklodstyta toga ir ant jos viršaus užsiausta pelerina su gobtuvu. Viršuje pakabintas biretas, dekoruotas auksiniu galionėliu ir puoštas kutu. Kitoje nuotraukos pusėje yra atspaudas-užrašas: „FOTOMIG“ Am. Fot. Jerzy Sagatis, Wilno, Mostowa 1. Fot. – / – [s. a.].“

Šią nuotrauką knygoje yra publikavusi istorikė, muziejininkė Nastazija Keršytė su priedu „Lenkų mokslo ir meno muziejaus draugijos muziejaus ekspozicijoje – Petro Skargos apsiaustas. XX a. pradžia“⁵⁹. Kadangi nei nuotraukoje, nei archyve esančiame apyraše nėra įvardyta tiksli fotografavimo vieta, galima kelti keletą hipotezių. Viena jų, kurią pateikia Nastazija Keršytė, kad galimai fotografuota Neries krantinėje pastatytuose reprezentaciniuose Klementinos Tiškevičienės (1856–1921) rūmuose, kur dabar įsikūrusi Mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka. Nuo 1907 iki 1914 m. rezidencijos antrame aukšte buvo saugomi ir eksponuojami Vilniaus mokslo ir meno muziejaus draugijos (*Towarzystwo Muzeum Nauki i Sztuki w Wilnie*) rinkiniai⁶⁰, o viename iš pirmo aukšto kambarių įsikūrė ir draugijos kanceliarija⁶¹. Muziejiniai rinkiniai buvo eksponuojami kolekcinio principu, stengiantis sudaryti retenybių kabineto ir meno galerijos derinį⁶². Be abejo, įspūdį stiprino ir K. Tiškevičienės rūmų aplinka. Dailėtyrininkė Aistė Bimbirytė-Mackevičienė yra užsiminusi apie šių rūmų „milžiniškų gabaritų laiptinės sienas puošusius itin vertingus gobelenus“⁶³. Žinoma, kad

59 Nastazija Keršytė, *Lietuvos muziejai iki 1940 metų* (Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2003), 94.

60 1914 m. Vilniaus mokslo ir meno muziejaus draugijai nutraukus darbą ir susijungus su TPN (1907–1939), muziejiniai eksponatai depozito teise iš Tiškevičienės rūmų buvo perkelti į patogesnes patalpas. 1914 m. TPN muziejus persikėlė iš Pšezdeckių rūmų (dabar Tyzenhauzų g.) į naujus rūmus Lelevelio (dabar A. Goštauto) gatvėje prie Žaliojo tilto. Istorinėje draugijos buveinėje, XX a. neoklasicistinio stiliaus rūmuose, dabar įsikūręs LNDM padalinys – Vytauto Kasiulio dailės muziejus.

61 Plačiau žr.: Aistė Bimbirytė-Mackevičienė, „Visuomeninė aristokratės veikla XIX a. pab. – XX a. pr. Vilniuje: Klementinos Potockytės-Tiškevičienės atvejis“, in „Moteriškoji tapatybė ir dailė“, sud. Ramutė Rachlevičiūtė, *Acta Academiae Artium Vilnensis*, nr. 68 (2013): 44–46.

62 Keršytė, *Lietuvos muziejai iki 1940 metų*, 93–94.

63 Aistė Bimbirytė-Mackevičienė, „Klementina Tiškevičienė iš Potockių: viešas ir privatus aristokratės gyvenimas XIX a. II p. – XX a. pr. (Vilniaus rezidencijos atvejis)“, magistro baigiamasis darbas (Vilnius: Vilniaus dailės akademija, 2012), 69.

grafienės meno kolekciją garsino gobelenų ciklas, vaizduojantis tris alegorines figūras – mūzas, išaustas Gobelinų manufaktūroje Paryžiuje ir datuojamas XIX a. pradžia (dab. originalų vieta nežinoma)⁶⁴.

Tačiau mus dominanti gobelenų grupė – verdiūros⁶⁵, kurių kompozicijoje dominuoja peizažas, augmenija, žmonių figūros medžių ir gėlių fone. Atidžiau išsižiūrėjus išryškėja, kad aptariamoje J. Sagačio nuotraukoje, greta vitrinos su Skargos iškilminga akademine apranga, išvelgiami medžių ir augalų motyvų fragmentai, regis, galėtų būti susiję su Vilniaus arkikatedros gobelenais. Žinoma, kad jau XVII a. antrojoje pusėje Vilniaus arkikatedrą puošė flamandiškų gobelenų serija – mitologinės verdiūros pagal Ovidijaus „Metamorfozes“. „Šios serijos užsakovas – LDK maršalka kunigaikštis Stanislovas Kazimieras Radvila (1648–1690). 1678 m. audiniai buvo užsakyti už 1000 imperialų Vilniaus vyskupui Aleksandrui Katavičiui (1685–1686). Pastarasis testamentu juos paliko kapitulai su paskolintos sumos palūkanomis. O kunigaikštis S. K. Radvila savajame testamente tą pačią seriją užrašė etmonui kunigaikščiui Kazimierui Jonui Sapiegai, kuris ilgą laiką bandė atgauti šiuos audinius derėdamasis su kapitula ir užtariamais valdovės – Marijos Kazimieros Sobieskos. Iškilus didesniems sunkumams, K. J. Sapiegos susidomėjimas gobelenais atslūgo, o serija visiems laikams liko Vilniaus katedroje – puošė presbiteriją, o XIX a. pabaigoje – lobyno saugyklą, arba kapitulos posėdžių salę virš didžiosios zakristijos.“⁶⁶

W. Zahorskis veikale *Katedra Wileńska* (1904) vieną skyrių – „Scarbiec“ („Lobynas“) – skyrė Vilniaus arkikatedros lobynui pristatyti⁶⁷. Kaip jau rašyta, W. Zahorskis greta kitų lobyno vertybių mini Petro Skargos togą⁶⁸ ir gobelenus⁶⁹. Pastarųjų įdėtos nespalsvotos iliustracijos, bet be

64 Ibid., 83.

65 „Verdiūra (pranc. *verdure* – žaluma), žalio kolorito gobelenas, kuriame vaizduojama peizažas, vešli augalija arba žvėrių, paukščių, kartais žmonių figūros medžių lajos ir gėlių fone. Verdiūros kabintos ant sienų, tiestos ant baldų (kai kada taikytos sėdimųjų baldų apmušalams). Austos nuo XVI a. Prancūzijoje (pakeitė milflerus). Žalią verdiūrų koloritą galėjo nulemti 1515 m. Prancūzijoje išrastas naujas žalių dažiklių gamybos būdas. Verdiūros plito XVII a. Prancūzijoje, Flandrijoje, kitose šalyse.“ Pgl.: Jolita Mulevičiūtė et al., *Dailės žodynas* (Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1999), 443.

66 Ieva Kuizininė, „Tapiserijos iš Lietuvos bažnyčių“, in *Lietuvos sakralinė dailė. XI–XX a. pradžia*, t. 3, „Bažnytinė tekstilė. XV–XX a. pradžia“, sud. Gražina Marija Martinaitienė ir Eglė Pinkutė (Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2004), 122, 127.

67 Zahorski, *Katedra Wileńska*, 157–171.

68 Ibid., 171.

69 Ibid., 168–171.

pavadinimų. Tačiau iš turimos ikonografinės medžiagos jie atpažįstami kaip gobelenai iš serijos pagal Ovidijaus „Metamorfozes“ – *Apolonas ir Dafnė*⁷⁰, *Panas ir Siringa*⁷¹, *Junona ir Iridė*⁷². Dar vienas flamandų gobelenas – *Kavalkada*, kuriame vaizduojamas kariuomenės persikėlimas per upę, išaustas XVIII a. Briuselyje⁷³. 1933 m. Vilniuje buvo išleista atskira studija apie Vilniaus arkikatedros gobelenų kilmę, vertę ir jų likimą – *Gobeliny wileńskie. Ich pochodzenie, wartość i losy*⁷⁴, kurią parengė meno istorikas Marianas Morelowski (1884–1963), Meno istorijos sekcijos prie TPN narys, Vilniaus Stepono Batoro universiteto profesorius. Šioje knygoje publikuotų Vilniaus arkikatedroje saugotų verdiūrų nuotraukų autorius – Vilniaus metraštininkas fotografas J. Bulhakas, vienas iš nedidelio Vilniaus paveldosaugos ekspertų rato ir turėjęs prieigą prie ypatingų objektų (jo nuotraukos buvo plačiai naudojamos ir publikuojamos)⁷⁵.

Grįžkime prie aptariamų J. Sagačio nuotraukų. VU pirmojo rektoriaus Skargos toga kaip relikvija saugota Vilniaus arkikatedros lobyne, tai patvirtina minėtieji rašytiniai ir ikonografiniai šaltiniai⁷⁶, ir, tikėtina, galėjo svarbių iškilmių metu specialiai tam pritaikytoje vitrinoje būti iškeliami į viešumą greta puošnių verdiūrų. Prie stovo (manekeno) pakylas yra nemažo formato etiketė, deja, dėl susiliejančio vaizdo įrašas sunkiai įskaitomas, išryškėja tik pavieniai žodžiai: „Toga i biret“, „Piotra Skargi“. Pagrįsta mintis, kad nuotraukoje užfiksuota verdiūra galimai yra iš Vilniaus arkikatedros gobelenų kolekcijos, leistų plačiau kalbėti ir apie Skargos togos buvimo Vilniaus arkikatedros lobyne aplinkybes. Toks teiginys ne tik patvirtintų, kad ji buvo eksponuojama Vilniaus arkikatedroje, kurios sienas puošė verdiūros, bet ir papildytų Skargos togos eksponavimo Stepono Batoro universitete istoriografijos kontekstą.

70 Ibid., 168.

71 Ibid., 169.

72 Ibid., 170.

73 Ibid., 169; Kuizinienė, „Tapiserijos iš Lietuvos bažnyčių“, 129–130.

74 Marian Morelowski, *Gobeliny Wileńskie. Ich pochodzenie, wartość i losy* (Wilno: Wydawca Rada Wileńskich Zrzeszeń Artystycznych, 1933).

75 Daugiau apie fotografo nuotraukų ir paveldosaugos ryšį žr.: Viktorija Kurienė, „Jano Bulhako Vilniaus fotografiniai vaizdai tarpukario Vilniaus paveldosaugos kontekste“, in „Dailės ir architektūros paveldas: tyrimai, išsaugojimo problemos ir lūkesčiai“, sud. Dalia Klajumienė, *Acta Academiae Artium Vilnensis*, nr. 77–78 (2015): 199–217; Gudaitė, „Vilnius Jano Bulhako fotografijose“, 20.

76 Zahorski, *Katedra Wileńska*, 171; Zahorski, *Przewodnik po Wilnie*, 174; *Litwa i Ruś*, 169; *Tygodnik Ilustrowany*, 655; VUB RS, f. 47–852/22, l. 111.

M. Morelowskio studija yra svarbi tolesniam tyrimui, nes knygoje publikuota medžiaga bus pasitelkta bandant atsekti analogiškas verdiūrų kompozicijas J. Sagačio, J. Bulhako bei Boleslavo (Tallat-Kelpšaitė, 1908–1982) ir Edmundo (1905–1984) Zdanowskių fotografijose. Pirmiausia buvo palyginti surinkti ikonografiniai šaltiniai. LVIA saugomas Karalių kriptos dokumentinių nuotraukų rinkinys⁷⁷, iš jo pasitelktos trys J. Bulhako 1933 m. darytos fotografijos su įamžintais Lietuvos ir Lenkijos valdovų – Barboros Radvilaitės, Aleksandro Jogailaičio, Elžbietos Habsburgaitės kars-tais ir Vladislavo Vazos urna su palaikais Vilniaus arkikatedroje⁷⁸. Vienoje iš nuotraukų tolumoje užfiksuoti ant sienų kabantys du gobelenai⁷⁹. Paly-ginus su M. Morelowskio knygos reprodukcijomis, buvo nustatytos šios verdiūros: *Panas ir Siringa* ir *Apolonas ir Dafnė*⁸⁰. Jos abi yra iš Ovidijaus „Metamorfozių“ serijos⁸¹. Kitose dviejose nuotraukose matyti viena verdiūra – *Apolonas ir Dafnė*. Be minėtųjų vaizdų, dar žinoma Vilniaus fotografijos atstovų B. ir E. Zdanowskių fotografija (išleistas fotoatvirukas)⁸², kurioje taip pat įžiūrima verdiūra *Apolonas ir Dafnė*. Taigi, išanalizavus Vilniaus

77 Jose užfiksuoti ne tik palaikai, bet ir tuo metu sukurtų kai kurių dailės kūrinių bei karalių atvaizdų reprodukcijos, palaikų šarvojimas Valavičių koplyčioje, LVIA, f. 1135, ap. 3, b. 308. Plačiau žr.: Algė Andriulytė, „Karališkųjų palaikų atradimas Vilniaus arkikatedroje 1931 m.: atvaizdų kolekcija“, in „Lietuvos kultūros karališkasis dėmuo: įvaizdžiai, sim-boliai, reliktai“, sud. Jurgita Liškevičienė ir Gabija Surdokaitė, *Acta Academiae Artium Vilnensis*, nr. 65–66 (2012): 321–354.

78 Nuotraukų kitoje pusėje yra nurodytas trumpas vaizdą identifikuojantis užrašas „Groby Królewskie w Wilnie“ ir jo aprašymas, nuotraukų inventorinis numeris, taip pat J. Bulha-ko fotostudijos (ul. Orzeszkowej 3) ir Vilniaus mokslo bičiulių draugijos (TPN) ants-paudai. Tai liudija, kad šios nuotraukos kaip svarbus dokumentas buvo perduotos saugoti TPN, LVIA, f. 1135, ap. 3, b. 308, l. 13, 27, 28. Žinoma, kad nuo 1933 m. iki 1944 m. liepos 10 d. (iki gaisro) J. Bulhako fotostudija buvo įsikūrusi Ožėškienės g. 3 (dabar Ge-dimino pr. 9). Žr.: Gudaitė, „Vilnius Jano Bulhako fotografijose“, 13.

79 LVIA, f. 1135, ap. 3, b. 308, l. 28.

80 Morelowski, *Gobeliny wileńskie*, 14 il. (gobelenas *Panas ir Siringa*; 380 × 575 cm) ir 13 il. (gobelenas *Apolonas ir Dafnė*; 336 × 177 cm).

81 Mitologinių verdiūrų serijos pagal Ovidijaus „Metamorfozes“ kartonų autorius Žakas d'Ar-tua (?) (Jacques d'Arthois, 1613–1686), Flandrija, iki 1679 m., vilna, šilkas, sidabro siū-lai, gobeleninė technika, 9–15 ataudų 1 cm. Išlikę šeši serijos audiniai: *Euridikės bėgimas nuo gyvatės*, *Afroditė ir Adonis*, *Apolonas ir Dafnė*, *Junona ir Iridė*, *Apolono ir Pano varžybos*, *Panas ir Siringa*. Plačiau apie šią seriją žr.: Kuizininė, „Tapiserijos iš Lietuvos bažnyčių“, 122, 126–129.

82 Fotoatvirukas saugomas Trakų istorijos muziejaus rinkinyje (TIM F 2658). Su juo galima susipažinti per LIMIS duomenų bazę <https://www.limis.lt/valuable/e/805412/638599193?searchId=64512350>.

6. Gobelenas *Junona ir Iridė* iš mitologinių verdiūrų serijos pagal Ovidijaus „Metamorfozes“, Flandrija, Briuselis, XVII a. 6–8 deš., Bažnytinio paveldo muziejus, BT 1849, Antano Lukšėno nuotrauka, 2003

Tapestry “Juno and Iris” from the mythological verdure tapestry series after Ovid’s “Metamorphoses”, Flanders, Brussels, 1550s–1570s

arkikatedros kolekcijos gobelenų nespalvotas iliustracijas M. Morelowskio knygoje ir jas palyginus su J. Bulhako bei B. ir E. Zdanowskių darytomis laikino mauzoliejaus Vilniaus arkikatedros Valavičių koplyčioje nuotraukomis, buvo atsektos tapačios verdiūrų siužetų temos ir kompozicijų fragmentai. Toliau lyginant gobelenų ikonografiją⁸³ su J. Sagačio nuotrauka, atpažinta dar viena flamandiška verdiūra – *Junona ir Iridė* iš Ovidijaus „Metamorfozių“ serijos, datuojama XVII a. antrąja puse (BPM BT 1849) [6 il.]. Pasitvirtino spėjimas, kad tai yra gobelenas iš Vilniaus arkikatedros lobyno kolekcijos. Tiesa, J. Sagačio nuotraukoje gobeleno centrinės kompozicijos už vitrinos nematyti, tačiau iš abiejų pusių itin subtiliai atsiskleidžia kraštuose įkomponuoti vešlios augalijos motyvai, medžiai. Kad susidarytume ekspozicijos meninės visumos vaizdą, pasitelkime dailėtyrininkės Ievos Kuizinienės verdiūros ikonografijos aprašymą:

83 Morelowski, *Gobeliny wileńskie*, 10 il. (gobelenas *Junona ir Iridė*; 348 × 310 cm).

Vaizduojama deivė Junona (Jupiterio sesuo ir žmona) su povu ir Junonos pasiuntinė – vaivorykštės deivė Iridė. Stambus, ažuolą primenantis medis, kurio kamieną apsiviję vijokliai, rėmina dešinįjį kompozicijos kraštą. Pirmajame plane, atokiau nuo apatinio bordiūro, stambialapių žolynų apsuptoje aikštelėje – Junona (dešinėje) ir Iridė (kairėje). Šonu pasisukusi Iridė vilki ryškiai geltonu chitonu, apgaubtu vėjo plaikstomu raudonu chimatiju, avi raudonomis juostelėmis suvarstytais sandalais. Deivė Junona pavaizduota su tamsiai mėlynu chitonu ir šviesiu chimatiju. Jos klubus juosia baltas audeklas, avi sandalais, suvarstytais žydrais raišteliais. Kairėje rankoje laiko skeptrą. Abiejų figūrų drabužių drapiruotes puošia stambūs raudoni brangakmeniai. Junonos dešinėje – šios deivės povas ryškiai mėlyna krūtine bei spalvinga suskleista uodega. Kompozicijos centre, priešais figūras, vaizduojamas saulės apšviestas miško takas, vedantis tolyn, dešiniojo kompozicijos šono link, kur galima įžiūrėti šviesius nedidelės pilaitės kontūrus. Abipus tako – vešlūs medžiai, artimajame plane stambesni, toluoje mažesni. Pirmajame plane sukomponuoti skirtingų mastelių išraiškingų siluetų augalai, puošti smulkiais gelsvais bei raudonais žiedais⁸⁴.

Reikėtų atkreipti dėmesį, kad deivė Junona kairėje rankoje laiko skeptrą. Manoma, kad vietos pasirinkimas eksponuoti iškilmingą VU rektoriaus Petro Skargos akademinę aprangą greta gobeleno *Junona ir Iridė* nėra atsitiktinis, o skeptras gali būti aiški aliuzija į Vilniaus universiteto regalias.

Nauji tyrimų faktai leidžia atmesti N. Keršytės prielaidą, kad fotografijoje įamžintos vitrinos su „Petro Skargos apsiaustu“ vieta – Vilniaus mokslo ir meno muziejaus draugijos muziejaus ekspozicija. Nustatyta, kad MAVB RS saugomos fotografijos ikonografija nėra susijusi su Vilniaus mokslo ir meno muziejaus draugija. Dabar galima teigti, kad fotografas J. Sagatys (Sagatis) užfiksavo Skargos iškilmingos akademinės aprangos ekspoziciją Vilniaus arkikatedroje flamandiškos verdiūros *Junona ir Iridė* iš Ovidijaus „Metamorfozių“ serijos fone. Tikėtina, kad nuotrauka daryta XX a. 2–4 dešimtmėję.

Šiame kontekste galime prisiminti su gobelenais susijusią dar vieną istoriją, kai XX a. 4-ąjį dešimtmetį kilo ažiotažas dėl pasklidusio gando apie

84 Kuizininė, „Tapiserijos iš Lietuvos bažnyčių“, 128.

planuojamą jų pardavimą. Nors pirmas pavojaus signalas nuaidėjo net ne Vilniuje, o Varšuvoje – laikraštyje *Kurjer Poranny* 1933 m. sausio 15 d. pasirodė straipsnis, kad vertingi Vilniaus arkikatedros gobelenai bus parduoti į užsienį⁸⁵. 1933 m. sausio 22 d. Vilniuje tarpukariu leistas lenkų laikraštis *Dziennik Wileński* publikavo straipsnį apie Vilniaus arkikatedroje saugomus gobelenus. Korespondentas atkreipė dėmesį, kad gobelenai išgyveno karus, o dabar audinių lobynui vėl iškilo reali grėsmė būti išvežtam į užsienį. Vilniaus arkikatedros pastatui buvo padaryta nemenka žala po 1931 m. kilusio didžiojo Neries potvynio, jo rekonstrukcijai trūko pinigų. Vilniaus arkivyskupas (1926–1945) Romualdas Jałbrzykowski (1876–1955) svarstė kraštutinį atvejį – parduoti gobelenų kolekciją už antikvarinę 70 tūkstančių zlotų kainą ir taip gauti lėšų. Šiuo klausimu nevienareikšmiškai pasisakė ir Vilniaus vyskupijos valdytojas Kazimierz Mikołajus Michalkiewicz (1865–1940)⁸⁶. Šis įvykis po poros mėnesių buvo aptartas ir Amerikos spaudoje, kurioje arkivyskupo R. Jałbrzykowskio griežtas tonas ir ketinimas parduoti istorines vertybes – Vilniaus arkikatedros lobyno gobelenus, sulaukė smerkiančios straipsnio antraštės. Kultūrinė visuomenė šio arkivyskupo sprendimo nepalaikė. Vilniaus Stepono Batoro universiteto profesorius M. Morelowski išreiškė gilų susirūpinimą dėl susiklosčiusios rimtos padėties. Vilniaus arkikatedros audinių kolekcija buvo įvertinta kaip itin vertinga, sukurta garsiose Flandrijos audimo dirbtuvėse XVII a. pabaigoje – XVIII a. pradžioje. Pasak M. Morelowskio, tai nepaprastai brangios vertybės („tų retybių vertė neįkainojama“, „didžiausias gobelenas yra 5 metrų ilgumo“), kurioms iškilo reali grėsmė būti parduotoms ir išvežtoms į užsienį⁸⁷. Ši gobelenų pardavimo „afera“ sulaukė didžiulio tarpukario Vilniaus kultūros, švietimo ir mokslo veikėjų pasipriešinimo⁸⁸. Aktyvi ir atkakli Vilniaus arkikatedros gobelenams išsaugoti sudaryto gelbėjimo komiteto veikla privertė

85 „Cenne gobeliny z katedry Wileńskiej mają być sprzedane zagranicę“, *Kurjer Poranny*, nr. 15, 1933 m. sausio 15 d., 3; Morelowski, *Gobeliny wileńskie*, 15.

86 „Ratujmy bazylikę i jej skarby. Co mówi Prezes Komitetu ratowania Bazyliki J. E. ks. biskup Michalkiewicz o gobelenach“, *Dziennik Wileński*, nr. 21, 1933 m. sausio 22 d., 1.

87 „Lenkų vyskupas Vilniuj griežtai pasiryžęs parduoti istoriškus Vilniaus bažnytinis kilimus“, *Vienybė*, nr. 31, 1933 m. kovo 16 d., 1.

88 M. Morelowskio knygos antroje dalyje „II. Obrona gobelinów wileńskich. Fakty – dokumenty, glosy prasy“, sudarytoje etnologės Marijos Znamerovskos-Priufferovos (Maria Znamierowska-Prüfferowa, 1898–1990), pristatoma Vilniaus arkikatedros gobelenams išsaugoti sudaryto gelbėjimo komiteto (Rada Wileńskich Zrzeszeń Artystycznych w obronie gobelinów katedralnych) veikla. Žr.: Morelowski, *Gobeliny wileńskie*, 20–45.

arkivyskupą šių ketinimų atsisakyti ir garsiausiose Flamandų audimo dirbtuvėse sukurti gobelenai liko Vilniaus arkikatedros lobyne. 1953 m. audiniai kartu su įvairiais bažnytiniais artefaktais, priklausiusiais Vilniaus arkikatedros lobynui, perduoti į Vilniaus valstybinio dailės muziejaus (dabar LNDM) fondus⁸⁹. 2014 m. gobelenai buvo grąžinti Vilniaus arkivyskupijai.

Analizuojant VU pirmojo rektoriaus Petro Skargos togos istoriografiją, kuri, kaip parodė tyrimas, susijusi ir su Vilniaus arkikatedros lobyno istorija, piršosi mintis, kad nacionalizuojant bažnyčių turtą ji galėjo patekti į LNDM ir vėliau buvo perduota Vilniaus arkivyskupijai. Todėl pirmiausia su užklausimu buvo kreiptasi į Bažnytinio paveldo muziejų, o ten neradus vadinamosios Skargos togos, susisiekti su LNDM Taikomosios dailės ir dizaino skyriaus Istorinės tekstilės rinkinio kuratore Egle Pinkute. Pagal nusiųstą ikonografinę medžiagą (1912 m. publikuotą Skargos togos nuotrauką) buvo atpažintas vienas eksponatas, labai panašus į nuotraukoje užfiksuotos VU rektoriaus akademinės aprangos komplekto dalį – peleriną. Atidžiai gyvai apžiūrėjus muziejinę vertybę, pasitvirtino spėjimas, kad 1953 m. perduodant Vilniaus arkikatedros lobyno vertybes į Vilniaus valstybinio dailės muziejaus Istorinės tekstilės fondus, kartu su kitais eksponatais (liturginiais rūbais)⁹⁰ pateko ir Vilniaus arkikatedros lobyne saugota pelerina su gobtuvu. LNDM apskaitos knygoje eksponatas buvo įrašytas kaip „Uždangalas ant galvos – *kaptūras*“, „iš purpurinio aksomo prie togos“, o greta ilgametės Taikomosios dailės skyriaus vedėjos Silverijos Stelingienės⁹¹ ranka yra pažymėta pieštuku: (Skargos?)⁹². Pelerinos vidinėje pusėje ant pamušalo pieštuku dviejose vietose stambiu šriftu įrašytas numeris 781. Numanant, kad tai gali būti senasis numeris, buvo patikrintas LNDM archyve saugomas dokumentas „Šv. Stanislovo bažnyčios, kaip architektūros paminklo ir joje buvusio turto, turinčio meninę vertę, surašymo aktas, 1952 m. kovo 6 d.“⁹³

89 Kuizinienė, „Tapiserijos iš Lietuvos bažnyčių“, 122.

90 Eglė Pinkutė, „Liturginiai rūbai iš Lietuvos dailės muziejaus rinkinių“, in *Lietuvos sakralinė dailė. XI–XX a. pradžia*, t. 3, *Bažnytinė tekstilė. XV–XX a. pradžia*, sud. Gražina Marija Martinaitienė ir Eglė Pinkutė (Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2004), 133, 136.

91 Už šią nuorodą nuoširdžiai dėkoju LNDM Taikomosios dailės ir dizaino skyriaus Istorinės tekstilės rinkinio kuratorei Eglei Pinkutei.

92 Gauta iš Vilniaus m. vykdomojo komiteto finansų skyriaus 1953.XI.10 (su įv. bažnytiniais rūbais), nr. 781 (AP 1449, ED 1958), LNDM *apskaitos knyga AP 1*, 1961.XII.8, l. 169a.

93 Vilniaus valstybinis dailės muziejus, Šv. Stanislovo bažnyčios (buv. Vilniaus katedros), kaip architektūros paminklo, ir joje buvusio turto perdavimo aktai, pradėta 1952 m. kovo 6 d., baigta 1956 m. balandžio 4 d., LNDM, f. 1, ap. 1, b. 264.

7A. VU rektoriaus Petro Skargos pelerina su gobtuvu, XVI a. pab., Lietuvos nacionalinis dailės muziejus, TA 639, Antano Lukšėno nuotrauka, 2024

Hooded cape of Vilnius University rector Petrus Skarga, late 16th c.

7B. VU rektoriaus Petro Skargos pelerina su gobtuvu (fragmentas)

Hooded cape of Vilnius University rector Petrus Skarga (detail)

7C. VU rektoriaus Petro Skargos pelerina su gobtuvu, XVI a. pab., Lietuvos nacionalinis dailės muziejus, TA 639, Tomo Kapočiaus nuotrauka, 2022

Hooded cape of Vilnius University rector Petrus Skarga, late 16th c.

Jame ieškota daugiau duomenų apie Skargos togą. Dokumente, prie daiktų aprašymo, yra trumpas įrašas: „Pirmojo surašymo eil. nr. 781 – Uždangalas ant galvos (kaptūras) iš purpurinio aksomo, prie togos nr. 780. Nublukęs“⁹⁴. Tai patvirtina, kad Vilniaus arkikatedroje buvo saugomas pelerinos ir togos komplektas. Kita vertus, perdavimo akte nurodyta, kad perduodamas tik vienas vienetas (nr. 781), ir prie pastabų nepažymėta nei minėtosios togos (nr. 780) būklė, nei kur ji yra, ar iš viso išlikusi, nepaaiškinta, kodėl numeris įrašytas, o daiktas neįskaičiuotas. Kol kas nustatyti dabartinės togos saugojimo vietos nepavyko.

Kaip parodė tyrimas, šiuo metu LNDM fonduose saugoma pelerina – tai išlikusi VU pirmojo rektoriaus Petro Skargos iškilmingos akademinės aprangos dalis, reikia manyti, datuojama XVI a. pabaiga (TA 639)⁹⁵ [7 A, B, C il.]. Pelerina su gobtuvu, platėjanti į apačią (trumpa, iki alkūnių), užsiimetama togos viršuje ant pečių. Apačios plotis apie 190–190,5 cm. Aukštis su gobtuvu – 74 cm. Pasiūta iš šilkinio aksomo (buvusio karmazino spalvos, nuo laiko išblukusio ir įgijusio rausvai rusvą atspalvį), pamušalas (gana prastos būklės, vietomis stipriai išdilęs) – iš plono, tankaus natūralaus šilko (kitaikos ir atlaso), žvilgaus, balto kaip perlas, švelnaus kreminio atspalvio. Pakraščiai trijų juostų eilėmis apvedžioti aukso spalvos metalo siūlų austiniais galionais. Pelerina ties apykakle priekyje tvirtinama trimis kabliukais. Žemiau susegama plokščiomis sagutėmis, kurios itin meistriškai apipavidalintos – dekoratyviai apipintos aukso ir išsirpusios avietės spalvos šilkiniais siūlais. Tačiau didžiausiu grožiu ir menine verte išsiskiria pelerinos priekyje susegamo atlenkiamo gobtuvo kraštų dekoras. Ties krūtine, abiejose pusėse, balto perlo spalvos šilkinis audinys puoštas apkraštuojant jį aukso spalvos galionų juostelėmis. Toliau ant jų ritmiškai sukomponuotos iš tauriųjų metalų siūlų reljefiškai išpintos detalės (sąsagos) – apskrito ornamento itin meniškos rozetės: vienos užsibaigiančios pumpurinėmis viršūnėmis su koralo karoliuku, kitos – suvytomis kilpelėmis, jų galuose – kuteliai⁹⁶. Įdėmiai

94 Ibid., l. 53.

95 Pelerina pagal išlikusius ikonografijos pavyzdžius buvo specialiai sulankstyta ir nufotografuota. Muziejinė vertybė publikuojama pirmą kartą.

96 Panašios formos dekoratyvinė susegimo detalė su kilpele, užsibaigianti kuteliais, saugoma Viktorijos ir Alberto muziejaus rinkinyje. Daugiau žr.: „Pintinių juostelių, pynelių iš šilkinio ir metalo siūlų pavyzdžių rankraštis“, 1625–1650 m. V&A T. 313–1960, <https://collections.vam.ac.uk/item/O11031/manuscript-unknown/>. Publikuota: Lesley Ellis Miller et al., *Silk: Fiber, Fabric and Fashion* (London: Thames and Hudson, Victoria and Albert Museum, 2021), 227.

apžiūrėjus, galima pastebėti, kad trūksta vienos sagutės ir sąsagos pumpuriniu galu. Beje, ištrūkusios jos buvo jau tuo metu, kai Skargos iškilmingos akademinės aprangos komplektas saugotas Vilniaus arkikatedros lobyne. Tai rodo anksčiau minėta 1912 m. publikuota nuotrauka⁹⁷, dabar saugoma LNM. Tikslių duomenų, kur buvo pasiūta vadinamoji Skargos pelerina, neturime. Istorikas J. Bieliński, aprašydamas VU akademinės aprangos komplekto dalies – pelerinos puošybą, mini, kad pozumentai (galionai, dekoratyvinės iš metalo siūlų išpintos detalės)⁹⁸ buvo amatininkų – *apvadininkų* (lenk. *szmuklerze*)⁹⁹ darbo. Aprangos ir medžiagų bei priedų gamyba besivertusių amatininkų, kurių daugelis dirbo miestuose, susivieniję į cechus, veikla plačiau apibūdinama Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės dailės tyrinėtojos Marijos Matušakaitės straipsnyje „Iš LDK gyventojų aprangos istorijos: XVI–XVIII a.“:

Tarp drabužių apdailos specialistų, savo dirbiniais puošusių ištaigingus drabužius, svarbiausi buvo pozumentininkai (lenk. *pasamonnicy*), gaminę šilkinės virvelės drabužių pakraščio apsiuvams bei apvadams, įvairaus tipo bei pločio dekoratyvines juostas, metalo gijomis ataustus galionus, šilkiniais siūlais ar tauriojo metalo viela apipintas sagutes ir didesnes sagas (lenk. *guzy*), derintas su dekoratyvinėmis kilpomis. XVII a. jie pradėjo gaminti aukso bei sidabro gijų nérinius ir tuo metu plitusių vielos karkasus, laikiusius dideles standžias apykakles. Dėl didelės dirbinių įvairovės susiformavo ir atskiras *apvadininkų* (lenk. *szmuklerze*) cechasis, iš pozumentininkų perėmęs šilkinų virvelių, juostų ir dekoratyvinių kilpų gamybą. Kurį laiką Vilniuje veikė ir siuvinėtojų (lenk. *haftarze*) cechasis, atskirai minimi sagų gamintojai (lenk. *knopfmacherzy*). <...> Jų darbo profilį leidžia nustatyti 1631 m. sudaryti Krokuvos apvadininkų cecho įstatai¹⁰⁰.

97 *Litwa i Ruś*, 169.

98 „Pozumentai, pasamonai (it. *passamano*) – lygios arba raštuotos įvairaus pločio, tankumo bei storio juostelės, virvelės, pynelės iš šilkinų ir metalo siūlų, rečiau iš medvilnės, lino ar vilnos. Gaminami rankomis paprasčiausiais įrankiais arba specialiomis mašinomis. Prie pasamonų (pozumnetų) priskiriamos: įvairių tipų tasmos, kutai, galionai, metalo siūlų pinikai, akselbantai ir daug kitų aprangos priedų.“ Pgl.: *Lietuvos sakralinė dailė, XI–XX a. pradžia*, 288.

99 Bieliński, *Uniwersytet Wileński (1579–1831)*, 476–477.

100 Marija Matušakaitė, „Iš LDK gyventojų aprangos istorijos: XVI–XVIII a.“, *Gimtas kraštas*, nr. 4 (2011): 60, 66.

Brangus ir prabangus šilkinio aksomo audinys, iš kurio sukirpta pelerina, gali būti priskirtinas nežinomoms Vakarų Europos dirbtuvėms. Pasak dailės istorikės, kultūrologės Gražinos Marijos Martinaitienės, „Abiejų Tautų Respublikoje aksominiai audiniai buvo žinomi jau XIV amžiuje. Jie buvo importuojami iš Artimųjų Rytų, Bizantijos, Italijos¹⁰¹. <...> Itin brangus, be to, didelėmis standžiomis plotmėmis krintantis audinys iš pradžių naudotas tik reprezentaciniams pasaulietiniams ir liturginiams apdarams.“¹⁰² Ateityje dar būtų galima sugrįžti prie pelerinos datavimo klausimo. Tiksliau į jį padėtų atsakyti išsami tekstilės (pluošto, dažiklių, siūlų) analizė, taikant tarpdisciplininius tyrimo metodus. Taip pat svarbu išlikusią Lietuvos kultūros paveldo vertybę – VU rektoriaus iškilmingos akademinės aprangos dalį (peleriną) restauruoti, siekiant išsaugoti jos istorinę ir meninę vertę.

LNM fonduose šiuo metu saugomas nežinomo dailininko XVII a. pirmojoje pusėje nutapytas Petro Skargos, VU pirmojo rektoriaus, vaizduojamo su universiteto insignijomis, portretas [8 il.]. Kairėje rankoje jis laiko atverstą knygą, dešinėje – žąsies plunksną. Kairėje pusėje – stalas, uždengtas tamsiai žalia staltiese, ant kurio padėtos keturios knygos. Toliau matyti knygų lentyna su knygomis. Dešinėje pusėje taburetė. Ant jos padėta rektoriaus iškilmingos akademinės aprangos komplekto dalis – pelerina, atversta statutų knyga, skeptras, signetas ir keturbriaunis biretas. Pasak dailėtyrininko Kazimierzo S. Ožogo, „tai yra vienas iš nedidelės grupės išlikusių XVII–XVIII a. portretų, vaizduojančių Petrą Skargą. Iš šio jėzuito portretų visumos minimasis paveikslas išsiskiria tiek dydžiu (yra vienintelis, vaizduojantis Skargą visu ūgiu), tiek pateikiamu Skargos įvaizdžiu – šiame vieninteliame portrete Skarga vaizduojamas kaip Akademijos rektorius.“¹⁰³ Kartu pavaizduotas skeptras – universiteto teisių ir laisvių, akademinės savivaldos ir rektoriaus valdžios simbolis¹⁰⁴, biretas ir pelerina – tai ankstyviausi

101 „XV a. antrojoje pusėje Vakarų Europos aksominių audinių gamyba jau buvo aukšto lygio; Italijoje tuo metu jais garsėjo Genuja, Florencija, Luka, Neapolis, Milanai, Ispanijoje – Granada ir Almerija. Nuo XVI a. aksomus imta austi ir Prancūzijoje. <...> Šaltiniuose minima, kad 1612 m. Krokuvoje buvo gaminamas spausdintas aksomas. XVII amžiuje aksomininkų cechais veikė Vilniuje.“ Plačiau žr.: Martinaitienė, *Audiniai ir jų spalvos*, 26.

102 Ibid., 27.

103 Ožóg, „Wileński wizerunek rektora Skargi: źródła inspiracji i źródło inspiracji“, 71. Apie LNM saugomą portretą plačiau žr.: Natalia Mizerniuk-Rotkiewicz, *Muzeum Starożytności w Wilnie. Historia i rekonstrukcja zbiorów malarstwa i grafiki* (Warszawa: Polski Instytut Studiów nad Sztuką Świata, 2016), 178–179.

104 Skurvydaitė ir Gricius, „Senojo Vilniaus universiteto insignijos“, 169–170.

8. Autorius nežino-
mas, *Pirmasis VU
rektorius Petrus
Skarga (1536–1612),
XVII a. I p., drobė,
aliejus, 169 × 112 cm,
LNM, T 412, Gedimi-
no Trečioko nuotrau-
ka, 2020*

Unknown artist,
*First Rector of Vilnius
University, Petrus
Skarga (1536–1612),
1st half 17th c., oil on
canvas*

mus pasiekę VU insignijų ikonografiniai atvaizdai. Dėmesį atkreipia tai, kad portreto dešinėje pusėje, ant stalelio padėta rektoriaus pelerina yra išta-
pyta itin preciziškai – matyti susegimo, galionų apvadų detalės. Akivaizdus
dekoro ir proporcijų panašumas su atrasta P. Skargos autentiška pelerina
leidžia manyti, jog buvo tapyta iš natūros. Kadangi portreto įrašė nurodyta
Skargos mirties data, tikėtina, jog paveikslas nutapytas po 1612 metų. Pasak
istoriko Pauliaus Rabikausko, „greičiausiai kaip tik jo mirties proga norėta
Vilniuje tokiu būdu pagarbiai paminėti ir ateities kartoms priminti pirmąjį

universiteto rektorių¹⁰⁵. Taigi gali būti keliamos kelios rektoriaus togos datavimo versijos. Jei P. Skargos, rektoriavusio 1579–1582 metais, iškilminga akademinė apranga pagal tradiciją buvo perduodama vieno rektoriaus kitam, ką mini ir J. Bieliński¹⁰⁶, tuomet ji datuojama XVI a. pabaiga. Kita vertus, paveiksle nutapyta togos dalis (pelerina) galėjo būti pasiūta ir vėliau, XVII a. pradžioje arba dar vėlesniu laikotarpiu, bet priskirta prie Petro Skargos asmenybės. Nors, veikiausiai, jau Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Stepono Batoro valdymo metais Vilniaus universitetas turėjo togą. P. Rabikausko manymu, Lenkijos ir Lietuvos jėzuitų provincijolo ispano Pranciškaus Sunerio (Francisco Sunyer, Sunner) nuosprendį 1579 m. naujuoju universiteto rektoriumi paskirti P. Skargą „nemaža lėmė karaliaus Stepono Batoro, kuris tą pavasarį ir vasarą buvojo Vilniuje, Skargai rodomas palankumas“¹⁰⁷. Darytina asociatyvi prielaida, kad Steponas Batoras kaip valdovas galėjo padovanoti togą su pelerina ir suteikti universitetui skeptrą, tačiau istorinių šaltinių, liudijančių šį veiksma, nėra¹⁰⁸. Tokia pirmojo rektoriaus togos istorija buvo perimta ir tarpukariu atkurto Vilniaus Stepono Batoro universiteto akademinės bendruomenės, o kartu su išlikusiu artefaktu ji pasiekia ir mūsų dienas. Pasak rašytinių šaltinių, VU pirmojo rektoriaus Petro Skargos togai (skraistei) ir pelerinai būdinga karmazino, arba išsirpusios avietės, o biretui – šviesiai raudona spalva¹⁰⁹. Aptartosios kultūros paveldo vertybės atitinka nustatytus simbolinius spalvų derinius.

Amžių tėkmėje paveldėtos, išsaugotos, bet ilgą laiką užmirštos VU pirmojo rektoriaus Petro Skargos iškilmingos akademinės aprangos dalies – pelerinos, vienos iš universiteto autonomiją liudijančių insignijų (rektoriaus skeptro, togos, bireto, signeto, universiteto spaudo), atradimas rodo VU akademinės tradicijos nenutrūkstumą ir pabrėžia šios institucijos autoritetą ir vertę.

105 Rabikauskas, „Pirmieji Vilniaus universiteto rektoriai“, 201.

106 Bieliński, *Uniwersytet Wileński (1579–1831)*, 476–477.

107 Rabikauskas, „Pirmieji Vilniaus universiteto rektoriai“, 205; Paulius Rabikauskas, „Karaliaus Stepono Batoro privilegijos Vilniaus universitetui“, in *Vilniaus akademija ir Lietuvos jėzuitai*, sud. Liudas Jovaiša (Vilnius: Aidai, 2002), 23, 28.

108 Skurvydaitė ir Gricius, „Senojo Vilniaus universiteto insignijos“, 171.

109 Bieliński, *Uniwersytet Wileński (1579–1831)*, 476–477.

Šilkinis apsiaustas, XX a. 6–7 dešimtmetį įvardytas kaip
„VU rektoriaus toga“

LNM gaunamų eksponatų knygoje (ŪK) nurodyta, kad 1958 m. Istorijos ir etnografijos muziejui perduota Vilniaus universiteto rektoriaus toga Stepono Batoro laikų¹¹⁰. Inventorinėje knygoje įrašyta ta pati informacija¹¹¹. Buvo peržiūrėtas 1958 m. spalio mėn. 20 d. sudarytas Istorijos ir etnografijos muziejaus ŪK eksponatų apskaitos knygoje pastebėtų netikslumų aktas. Bet jame nėra įrašo, kad rasta neatitikčių (pvz., muziejinė vertybė įrašyta ne tuo numeriu, t. y. sumaišyta su kitu eksponatu, ar taisytas inventorinis numeris ir kt.)¹¹².

1961 m. Bostone (JAV) išleistas „Lietuvių enciklopedijos“ XXV tomas „Raudondvaris – Rothermere“. Knygoje prie straipsnio „Rektorius“ publikuota fotonuotrauka su užrašu „Vilniaus universiteto rektoriaus toga“¹¹³. Nors enciklopedijoje nenurodyta, iš kur paimta nuotrauka, atliekant tyrimą paaiškėjo, kad kalbama apie tą pačią muziejinę vertybę iš LNM rinkinių. Tai šilkinis rytietišku raštų apsiaustas plačiomis rankovėmis, puoštas šilkiniais kutų apvadais.

Šilkinis apsiaustas buvo atrinktas į 1968 m. suformuotą Lietuvos istorijos ir etnografijos muziejaus ekspoziciją¹¹⁴. Ekspонатas buvo nufotografuotas ekspozicijoje ir kaip „Vilniaus universiteto rektoriaus toga, XVI a.“ publikuotas 1970 m. muziejaus išleistame leidinyje, pristatančiame ekspoziciją [žr. 1 il.]¹¹⁵. Istorikė Ona Mažeikienė aprašo antrojoje salėje pavadinimu „Lietuvos valstybė XIII–XVII a. Miestai, jų amatai ir kultūra XV–XVIII a.“ eksponuojamą medžiagą, kurioje užsimenama apie togą: „1579 m. Vilniuje buvo įkurta aukštoji mokykla – universitetas. <...> Ekspozicijoje yra pirmojo rektoriaus Petro Skargos portretas, jo šventinis apdaras – toga,

110 Universiteto rektoriaus toga Stepono Batoro laikų, IM 82 (ŪK apsk. nr. 1528), IEM ŪK knyga, LNM, f. IEM, ap. 3, b. ŪK, l. 41–42.

111 LNM Istorijos skyriaus inventorinė knyga IM-1 (1–554), l. 39–41.

112 IEM ŪK eksponatų apskaitos knygoje pastebėtų netikslumų aktas, 1958 m. spalio 20 d., LNM, f. IEM, ap. 1, b. 43, 116.

113 *Lietuvių enciklopedija*, t. 25, *Raudondvaris – Rothermere* (Bostonas, JAV: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1961), 105.

114 IEM 2-osios salės eksponatų priėmimo-perdavimo aktas nr. 1, 1969 m. kovo 20 d., LNM, f. IEM, ap. 2, b. 432, l. 29.

115 Bernotienė, Mažeikienė ir Tautavičienė, *Lietuvos TSR istorijos-etnografijos muziejus*, 57 [publikuotas nuotraukos fragmentas, kuriame matyti tik apsiaustas].

padovanota Stepono Batoro, universiteto senato kėdės, indai, laikrodis, vadovėliai, mokslo kūriniai ir kt.“¹¹⁶

LNM saugomi dokumentai, kuriuose nurodyti antrosios salės ekspozicijos dalyje „Mokslas ir švietimas XVI a. pab. – XVIII a.“ suregistruoti eksponatai: nr. 6 „Rektoriaus kepurė“ (IM 93), nr. 7 „Rektoriaus toga“ (IM 82)¹¹⁷. Tyrimo metu buvo peržiūrėti ekspozicijos nuotraukų albumai, juose ieškota ekspozicijos vaizdo su tariama „VU rektoriaus toga“¹¹⁸. Tačiau albume tarp nuosekliai išfotografuotų ekspozicijos eksponatų nebuvo minėtojo eksponato. Jo negatyvą pavyko rasti LNM Istorijos rinkinių skyriaus negatyvų archyve¹¹⁹. Ant voko, kuriame saugomas negatyvas, užrašyta: „VU rektoriaus toga. XVI a.“ Čia aiškiai matyti ir greta kabėjęs Vilniaus astronomo, matematiko, kalendorių leidėjo, filosofijos ir teologijos daktaro, VU astronomijos profesoriaus ir rektoriaus (1780–1799) Martyno Počobuto-Odlanickio (Marcin Poczobutt-Odlanicki, 1728–1810) portretas.

Kodėl ši nuotrauka nebuvo įklijuota kaip archyvinė medžiaga, pristatanti ekspoziciją, lieka neaišku. Istorikas Vytautas Gričius 2002 m. straipsnyje „Vilniaus universiteto regalijos“ rašo: „Onos Mažeikienės, ilgametės LNM Istorijos skyriaus vedėjos, liudijimu, šis rūbas ilgą laiką buvo eksponuojamas muziejuje kaip Vilniaus universiteto rektoriaus toga. Vėliau nustačius, kad tai yra paprasčiausias chalatas, iš ekspozicijos buvo išimtas.“¹²⁰ V. Gričius atkreipia dėmesį, kad eksponatas, kurį laiką klaidingai laikytas toga, neturi nieko bendra su rektoriaus regalijomis¹²¹. Kas nustatė, kad tai nėra VU pirmojo rektoriaus Petro Skargos toga, V. Gričius nedetalizuoja. Iš dokumentų žinoma, kad 1992 m. šio eksponato LNM muziejaus Naujojo Arsenalo 2-osios salės atnaujintoje ekspozicijoje jau nebuvo¹²². Sąrašė nurodytas tik VU rektoriaus biretas (kepurė)¹²³, kuris pristatomas ir

¹¹⁶ Ibid., 54–55.

¹¹⁷ IEM 2-osios salės ekspozicijos „Mokslas ir švietimas XVI a. pab. – XVIII a.“ eksponatų sąrašas, LNM, f. IEM, ap. 2, b. 432, l. 29.

¹¹⁸ IEM 2-oji salė, t. 1 [nuotraukų albumas; 1969 03 20 priėmimo-perdavimo aktas nr. 1; 2-osios salės ekspozicijos eksponatų sąrašas], LNM, f. IEM, ap. 2, b. 432; IEM 2-oji salė, t. 2, LNM, f. IEM, ap. 2, b. 433.

¹¹⁹ LNM Neg. IM 82 b IF 657 [fotografuota apie 1968–1970 m.].

¹²⁰ Vytautas Gričius, „Vilniaus universiteto regalijos“, *Kultūros barai*, nr. 3 (2002): 87.

¹²¹ Ibid.

¹²² LNM, f. IEM, ap. 2, b. 432, l. 23.

¹²³ Ibid.

2010 m. atnaujintoje ekspozicijoje¹²⁴, vitrinoje prie VU pirmojo rektoriaus Petro Skargos portreto. Išimtas iš ekspozicijos šilkinis apsiaustas tyliai nugulė atgal į fondus, įvykus metamorfozei iš „togos“ į „chalatą“. V. Gričius, greičiausiai, pagal Bostono „Lietuvių enciklopedijoje“ (1961) ar Istorijos ir etnografijos muziejaus leidinyje (1970) publikuotą nuotrauką, rūbą apibūdino kaip „rytietišką“, „plačiomis rankovėmis“, „gausiai apsiūtą kailiais“ (!), arba, kaip buvo manyta, jog tai – „paprasčiausias rytietiškas chalatas“. Ar tikrai rytietiškas? Ar chalatas?

Iki šiol šilkinis apsiautas detaliau netyrinėtas. Pirmiausia bandyta išsiaiškinti, iš kur šis eksponatas galėjo patekti į LNM fondus. Kaip minėta, inventoriaus įrašuose prie jo įrašyta, kad tai – Vilniaus universiteto rektoriaus toga. Iš kur gauta – duomenų nėra. Kadangi į LNM rinkinius pateko eksponatų iš Vilniaus senienų muziejaus ir TPN rinkinių, ieškota kultūros vertybių sąrašų, kuriuose tikėtasi rasti bent menką užuominą apie šilkinį apsiaustą. Buvo peržiūrėtos inventorinės knygos, sutikrinti rytietiškų eksponatų sąrašai Senienų muziejaus prie Vilniaus viešosios bibliotekos (1867–1915) knygoje¹²⁵, susipažinta su archyvine medžiaga¹²⁶, gilintasi į sukaupytą paveldo objektų aprašymus, jų įsigijimo aplinkybes. Deja, duomenų, kurie patvirtintų buvusį drabužio savininką ar apsiausto patekimo į LNM istoriją, nerasta.

Nauja šilkinio apsiausto atribucija

Pasitelkus studijuojant Kinijoje ir Japonijoje¹²⁷ įgytas žinias apie Rytų Azijos tekstilę, iš pradžių buvo nustatyta, kad apsiausto viršus yra pasiūtas iš japoniško audinio. Pradėjus tyrimą, pirmiausia patikslintas

124 Nuo 2023 m. Naujasis Arsenalas yra uždarytas rekonstrukcijai.

125 *Инвентарь Виленского Археологического музея. Д. Китайский музей, LMAVB RS, f. 22–36, l. 1–4; Инвентарь Виленского Археологического музея. Е. Японский музей, LMAVB RS, f. 22–37, l. 1–8; Флавиан Добрянский, сост., Каталог предметов Музея древностей, состоящего при Виленской публичной библиотеке, второе издание (Вильна: печатано в типография О. С. Блюмовича, 1885), 38–39 [Kinija], 39–44 [Japonija]; Каталог предметов Музея древностей, состоящего при Виленской публичной библиотеке, дополнение первое (Вильна: Типография А. Г. Сыркина, 1898).*

126 LVIA, f. 1135 (TPN), ap. 22 (TPN valdybos dokumentai, 1906–1943 m.), b. 21 (Laiškai įvairių asmenų, apie paaugutas draugijai knygas, kt., 1907–1913 m.) ir b. 48 (Draugijų, muziejų sujungimas, eksponatų perkėlimas į naujas patalpas, 1909–1939 m.).

127 Straipsnio autorė 2000 m. ir 2005–2006 m. studijavo tradicinę kinų ir japonų tekstilę Šanchajaus tekstilės universitete ir Kioto dailės akademijoje.

ekspionato datavimas: tokiais marginimo būdais dekoruotas audinys negali būti datuojamas XVI a., nes tuo metu Japonijoje vyravo visai kitos stilistikos ir dekoru tekstilė¹²⁸. XIX a. antrojoje pusėje Europoje ėmė plisti japonizmas, atsirado didysis susižavėjimas viskuo, kas japoniška. Remiantis Kioto kostiumo instituto (toliau – KCI) surinktais ir saugomais išskirtiniais mados pavyzdžiais, buvo analizuojama drabužio sukirpimo specifika bei, įvertinus Europos mados istorijos ir mados kryptis¹²⁹, lyginant su kitais XIX a. 8 deš. pabaigos – 9 deš. pradžios Paryžiaus ir Londono mados namų drabužių pavyzdžiais, nustatyta, kad šilkinis drabužis pasiūtas kaip viršutinis susagstomas apsiaustas su pamušalu, kurį aukštuomenės dama galėjo dėvėti ant turniūrinės mados vizitų suknelės, susidedančios iš korsažo ir drapiruoto sijono¹³⁰, skirtas vizitams ar pasivaikščiojimui vėsiu oru. Muziejinė vertybė buvo atrinkta į 2023 m. tarptautinės šiuolaikinės tekstilės festivalio FITE parodos *IMAGINE!* Istorijų namuose ekspoziciją, kurioje greta šiuolaikinių kūrinių rodyti istoriniai muziejų rinkinių eksponatai kvietė apmąstyti

128 Adzuči-Momoyama (安土桃山時代 *Azuchi-Momoyama jidai*, 1573–1600) laikotarpio pavyzdžių žr.: 1) seniausio klasikinio japonų teatro, išpopuliarėjusio Muromači laikotarpiu (室町時代 *Muromachi jidai*, 1336–1573) No (能 *Nō*) teatro rūbas – nuihaku 縫箔 (siuvinėjimas ir audinio paviršiaus dengimas aukso arba sidabro folijos lakšteliais), siuvinėtas paulovnių, feniksų, nendrių, vyšnių žiedų ir apsnigtų bambukų motyvais, XVI a. TNM, inv. nr. I-3245, https://colbase.nich.go.jp/collection_items/tnm/I-3245?locale=en; 2) kosodė (drabužis trumpomis rankovėmis), dekoruota paulovnijos, bambukų ir feniksų motyvais, XVI a. TNM, inv. nr. I-1446, https://colbase.nich.go.jp/collection_items/tnm/I-1446?locale=en; 3) kosodė, dekoruota keturių metų laikų augmenijos raštais, XVI a. KNM, inv. nr. I甲366, https://colbase.nich.go.jp/collection_items/kyohaku/I甲366?locale=en.

129 Akiko Fukai, chief ed., and Tamami Suoh, ed., *Fashion. The Collection of the Kyoto Costume Institute: A History from the 18th to the 20th Century* (Köln: Taschen, 2002); Virginija Idzelytė (*Kostiumo istorija*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2009), 306–311; Harper Franklin, „Fashion History Timeline. 1870–1879“, *Fashion History Timeline*, 2020 m. rugpjūčio 18 d., <https://fashionhistory.fitnyc.edu/1870-1879/>.

130 „Turniūras (pranc. *tournure*), moterų drabužio karkasas, pagalvėlės arba krakmolyto audinio įtaisas moterų sijonui išpūsti. Tvirtinamas prie juosmens iš užpakalio. Dėvimas po sijonu žemiau liemens, siekiant suteikti didesnę apimtį ir suformuoti s raidės drabužio siluetą. Darytas iš vatos, ašutų, banginio ūsų, metalinių grotelių ir lininio audinio, šiek tiek plėtėjantis į apačią. Naudotas moterų aprangoje 1868–1890 m. (su pertrauka); jų dydis ir forma įvairavo (didžiausią apimtį pasiekė apie 1885 m.). Turniūro išradėjas – Paryžiaus aukštosios mados pradininkas Ch. F. Worthas.“ Pgl.: Mulevičiūtė et al., *Dailės žodynas*, 443; Gražina Gurnevičiūtė, „Turniūras“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, žiūrėta 2023 m. lapkričio 15 d., <https://www.vle.lt/straipsnis/turniuras/>.

laikui nepavaldžias konceptualias jungtis tarp skirtingų kultūrų¹³¹. Dailininkas Eimantas Ludavičius šiam drabužiui sukūrė specialų karkasą pagal KCI leidinyje publikuotus turniūrinės mados modelių pavyzdžius. Pirmą kartą šilkinis apsiaustas buvo išeksponuotas kaip aukštosios mados kūrinys. Buvo padaryta drabužio nuotraukų¹³² [9 A, B il.].

Grįžkime prie eksponato aprašymo. Audinių pluoštų ir dažiklių kilmei nustatyti apsiaustas 2020 m. rugpjūčio 11 d. buvo perduotas LNM Restauravimo centrui, kur buvo atlikta muziejinės vertybės mikrocheminė, morfologinė ir IR spektrinė analizė¹³³. Viduje įsiūtas šilkinis raudonos spalvos pamušalas, rombais dygsniuotas (užpildas – medvilninis), su smulkių gėlių puokštelių motyvais, išsiuvinėtais mėlynos, žalios, geltonos ir raudonos spalvų šilkiniais siūlais. Šilkinis apsiaustas puoštas puošniais įvairiaspalvių šenilinių šilkinų siūlų (rudas siūlas – medvilninis, spalvoti siūlai – šilkiniai) kutų apvadais, greičiausiai gamintais Lione, Prancūzijoje¹³⁴. Prie pamušalo, apačioje, prisiūtas svarelis, aptrauktas tuo pačiu audiniu kaip ir pamušalas. LNM Tekstilės restauravimo centre jis buvo nuardytas ir nustatyta, kad švininis svarelis yra su reljefiniu užrašu „PARIS“. Kadangi eksponato kilmė inventorinėje knygoje nenurodyta, svarelis (paslėptoji detalė) tapo svarbia nuoroda modelio kilmei nustatyti. Tikėtina, kad apsiaustas buvo pasiūtas Prancūzijoje, spėjama, Paryžiuje, apie 1875–1880 m. Drabužio atribuciją apsunkina tai, kad nėra mados namų prekių ženklo (išskyrus į pamušalą įsiūtą žymenį „PARIS“). Gali būti, kad vidinėje pusėje gamintojo etiketė neišliko arba ji iš viso nebuvo prisiūta. Tikslī vieta, kur pasiūtas prabangus viršutinis šilkinis apsiaustas, lieka neatskleista.

131 Tarptautinio šiuolaikinės tekstilės festivalio FITE paroda *IMAGINE!*, Istorijų namai, LNM, 2023 m. birželio 7 d. – spalio 29 d. Kuratoriai: Simonas Njami, Christine Athenor, Thomas Laveugle, Nolwenn Pichodo (HS Projects, Prancūzija); Christine Bouilloc, Charlotte Croissant (Bargueno muziejus, Prancūzija); Severija Inčirauskaitė-Kriaunevičienė (VDA) ir Miglė Lebednykaitė (LNM). Plačiau žr.: <https://lnm.lt/renginiai/tarptautinis-siuolaikines-tekstiles-festivalis-imagine/>.

132 Nuoširdžiai dėkoju fotografui Gediminui Trečiokui, taip pat LNM Etninės kultūros ir antropologijos rinkinių skyriaus vyresn. muziejininkui Mantui Televičiui už pagalbą paruošiamuosiuose eksponato fotografavimo darbuose.

133 Drabužio audinių puošto, siūlų, dažiklių, svarelį mikrocheminę, morfologinę ir IR spektrinę analizę atliko R. Ulozaitė (LNM RC reg. nr. Te 120/20, 2020 m. rugpjūčio 11 d.).

134 Remiamasi Bargueno muziejiaus (*Musée Bargoin Clermont Auvergne Métropole*), įsikūrusio Klermono-Ferano mieste, Prancūzijoje, tekstilės rinkinio kuratorės Charlotte Croissant komentaru apie Liono tekstilės manufaktūras ir šilkinų kutų gamybos istoriją.

9 A. Nežinomi mados namai, *Šilkinis apsiaustas*, Prancūzija, Paryžius, apie 1875–1885, viršutinis audinys – Japonija, XVIII a. antroji – XIX a. pirmoji pusė, LNM, IM 82, Gedimino Trečio-ko nuotrauka, 2024

Unknown fashion house, *Silk cloak*, France, Paris, ca 1875–1885, upper textile – Japan, 2nd half 18th c. – 1st half 19th c.

9 B. Nežinomi mados namai, *Šilkinis apsiaustas* (fragmentas)

Unknown fashion house, *Silk cloak* (detail)

Aptariamasis apsiaustas yra pasiūtas iš buvusio prabangaus japonų kimono arba formalios kimono atmainos – *učikakės* (打ち掛け *uchikake*)¹³⁵ šilkinio audinio, datuojamo XVIII a. antrąja – XIX a. pirmąja puse. Šiam modeliui panaudotas japoniško kimono audinys su rankų darbo siuviniais: baltame raštuoto šilkinio audinio – rindzu (綾子 *rinzu*)¹³⁶ dugne subtiliai dera pražydusių visterijų žiedų kekių ir kiniško stiliaus vėduoklės – *gunbai* (軍配 *gunbai*)¹³⁷ motyvai, išsiuvinėti įvairiaspalviais šilkiniais siūlais (mėlyni dažyti indigu, geltoni ir raudoni – augaliniais dažais), aukso ir sidabro siūlais (ant medvilninio siūlo šerdies apsuktas popierius, dengtas auksu, sidabru ir šelaku, plytinės spalvos prisiuvimo siūlas – šilkinis¹³⁸). Kartu audinys dekoruotas spausdinimo technika, kuri imituoja smulkių akučių suraišiojimo techniką – *kata kanoko šibori* (型鹿の子絞り *kata kanoko shibori*), atspausėtų ornamentų dažai – polisacharidai (gali būti gumarabikas), augalinės kilmės dažikliai¹³⁹. Kai kurios smulkios ornamento detalės ištapytos tušu (描絵 *kaki-e*). Iš tokio

135 Edo laikotarpiu įmantrių raštų viršutinis rūbas – *učikakė* (*uchikake*) buvo dėvimas iškilmingomis progomis ant siaurarakovio kimono, šiuolaikinio kimono prototipo – *kosode* 小袖, niekada nejuosiamas tradicine *obi* 帯 juosta. Kilęs iš Kamakura laikotarpio (1185–1333) kaip aukšto rango samurajų moterų apdaras, vėliau drabužis buvo naudojamas kaip iškilminga žiemos apranga. Priimta, kad *učikakė* turi vilktis žeme, todėl jos palankas pasunkinamas pamušalais – papildomas paminkštinimas apdaro apačioje suteikia audiniui gražų kritimą. Dabar *učikakė* yra tradicinio japoniško nuotakos kostiumo dalis (dėvimas kaip apsiaustas ant *obi* sujuosto vestuvinio kimono). Pgl.: Virginija Idzelytė, *Rytų kostiumo istorija* (Vilnius: Aukso žuvys, 2022), 379–380, 383. Daugiau tokio stiliaus drabužių pavyzdžių saugoma Japonijos ir Jungtinių Amerikos Valstijų muziejų kolekcijose. Žr.: TNM, inv. nr. I-1262, https://colbase.nich.go.jp/collection_items/tnm/I-1262?locale=en; TNM, in. nr. I-1265, https://colbase.nich.go.jp/collection_items/tnm/I-1265?locale=en; TNM, inv. nr. I-2901, https://colbase.nich.go.jp/collection_items/tnm/I-2901?locale=en; Metropolitano meno muziejaus rinkinys, inv. nr. 1981.60.1, <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/65608>; Filadelfijos meno muziejaus rinkinys, inv. nr. 1959-4-1, <https://philamuseum.org/collection/object/108471>.

136 Nelietuvinti japonų kalbos skiemenys straipsnyje rašomi pagal tarptautinę transkripcijos sistemą lotyniško pagrindo rašmenimis. Žr.: Valstybinės lietuvių kalbos komisijos prie Lietuvos Respublikos seimo nutarimas „Dėl japonų kalbos skiemenų tarptautinės rašybos lietuviškojo atitikmens“, *e-seimas.lrs.lt*, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.41266>.

137 Tokio stiliaus iškelta vėduoklė buvo samurajų atributas mūšio lauke, kai vadas duodavo nurodymus ar pranešdavo apie pergalę. Pgl.: Bettina Zorn, ed., *The Elegance of Hosokawa Tradition of a Samurai Family* (Austria: Weltmuseum Wien, Himer Publishers, 2019), 56.

138 LNM RC registracijos nr. Te 120/20 (2020 m. rugpjūčio 11 d.), 2.

139 Ibid., 3.

10. Viršutinis formalus nesusijuosiamas kimono – uĉikakė (uchikake), Edo laikotarpis, XIX a., Japonija, Tokijo nacionalinis muziejus, I-3765, ColBase (https://colbase.nich.go.jp/collection_items/tnm/I-3765?locale=en)

Outer formal untied kimono – uchikake, Edo period, 19th c., Japan

tipo audinių, kurių dekore kaitaliojasi įvairiomis technikomis sukurti geometriniai raštai ir gėlių puokštės (visterijų kekės, slyvų, chrizantemų arba vilkdalgių žiedai), vėduoklių motyvai, buvo siuvami kimono arba formalūs viršutiniai nejuosiami kimono (učikakės), skirti tik aukšto rango samurajų šeimų damoms, kuriais jos pasipuošdavo per įvairias ceremonijas [10 il.]¹⁴⁰. Tokia rafinuota mada vyravo Japonijoje Edo laikotarpio (1615–1868) pabaigoje: XVIII a. antrojoje – XIX a. pirmojoje pusėje.

Vakarų Europoje panašaus kirpimo viršutinius vakarinius apsiaustus, siūtus iš įvairių prabangių vietinių ir importuotų audinių, gausiai puoštus kutais, apie 1879–1880 m. kūrė mados namai „Maison Pingat“ Paryžiuje¹⁴¹. XIX a. antrojoje pusėje prancūzų dizaineris Emile Pingat (1820–1901), greta Worth ir Doucet, atstovavo vieniems iš trejų garsiausių Paryžiaus mados namų¹⁴². Kūrybos pavyzdžių yra saugoma Metropolitano meno muziejuje Niujorke¹⁴³. Tokia mada neaplenkė ir Londono mados namų. Žinomas pavyzdys „Misses Turner“ dirbtuvėse sukurtos prabangios suknelės, kuriai pasiūti panaudotas panašios meninės stilistikos kimono, datuojamo XVIII a. antrąja – XIX a. pirmąja puse, audinys, kaip ir LNM šilkinio apsiausto modeliui. Šioji suknelė dabar saugoma Kioto kostiumo instituto muziejuje Japonijoje [11 il.]¹⁴⁴. Neabejotina, jei abu unikalius muziejinius eksponatus – minėtąją turniūrinės mados suknelę su korsazu

140 Tipiškas samurajų luomo damos viršutinio drabužio (učikakės) pavyzdys, dekoruotas geometriniais raštais, visterijų, slyvų, chrizantemų, vilkdalgių ir vėduoklių motyvais, saugomas TNM rinkinyje (inv. nr. I-3765). Žr.: *ColBase: Integrated Collections Database of the National Institutes for Cultural Heritage, Japan*, https://colbase.nich.go.jp/collection_items/tnm/I-3765?locale=en.

141 Lily Fehler, „1820–1901 – Emile Pingat“, *Fashion History Timeline*, 2020 m. liepos 14 d., <https://fashionhistory.fitnyc.edu/1820-1901-emile-pingat/>.

142 Elizabeth Ann Coleman, „Opulent Era: Fashions of Worth, Doucet and Pingat“, *Exhibiting Fashion*, žiūrėta 2024 m. sausio 21 d., <https://fashionexhibitionmaking.arts.ac.uk/opulent-era-fashions-of-worth-doucet-and-pingat/>.

143 Emile Pingat aktyviai kūrė 1860–1896 m., naudojo aukštos kokybės šilko audinius, nérinius, šenilinius kutus ir kt. vientisiems ir puošniems drabužiams kurti, garsėjo kaip meistriškai išbaigtų vakarinių ir pasivaikščiojimams skirtų suknelių su turniūrais, viršutinių apdarų kūrėjas. Jį įkvėpė kitų kultūrų dizaino elementai, kuriuos jis dažnai naujai interpretuodavo savo kūryboje, taip padarydamas ją unikalią ir intriguojančią. Jo sudėtingai dekoruoti ir nepriekaištingai pasiūti išėginiai drabužiai buvo ypač paklausūs. Daugiau apie autoriaus kūrybą žr. Metropolitan meno muziejaus puslapyje <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/107875>.

144 Mados namai „Ponios Turner rūmų suknelių kūrėjai“ (Londonas), *Suknelė*, apie 1876–1878 m., Kioto kostiumo instituto rinkinys, inv. nr. AC8938 93-28-1AB, „Misses Turner

11. Mados namai „Ponios Turner rūmų suknelių kūrėjai“ (Sloane g. 151, Londonas), *Suknelė*, apie 1876–1878, Kioto kostiumo instituto kolekcija, AC8938 93-28-1AB, in Morishima et al., *Kimono Refashioned*, 48.

Mrs Turner Court Dress Makers, 151 Sloane Street, London, *Dress*, ca 1876–1878, Collection of The Kyoto Costume Institute

ir LNM saugomą viršutinį susegamą apsiaustą su pamušalu – pristatytume vienoje parodoje, jie sudarytų pilną damos kostiumo komplektą, skirtą pasivaikščiavimui vėsiu oru, vizitams ar operos vakarui.

Svarbu paminėti, kad XIX a. antrojoje pusėje vakarietiškos madų tendencijos, kartu su korsažais, turniūrais, skverbėsi ir į Japoniją. Toks mados stilius ypač išplito Meidži laikotarpiu (明治時代 *Meiji jidai*, 1868–1912), kai imperatorienė Haruko (美子 *Haruko*, arba 一条勝子 *Ichijō Masako*, 1849–1914) su rūmų palyda pirmą kartą 1886 m. naujos ligoninės

atidarymo išskilmėse oficialiai dalyvavo apsirengusios vakarietiško kirpimo suknelėmis¹⁴⁵. Aukštuomenės rengti pobūviai damoms davė puikią progą pademonstruoti naujausių madų išmanymą ir pasipuikuoti drabužiais. Vieni garsiausių pobūvių vyko Rokumeikano rūmuose (鹿鳴館 *Rokumeikan*)¹⁴⁶ Tokijuje. Sagos mieste, Nabešimos fondo Čiokokano istorijos muziejuje (鍋島報効会 徴古館 *Nabeshima Hōkokai Chōkokan*), saugoma pagal vakarietišką madą iš aukšto rango samurajų šeimos moteriai priklausiusio prabangaus kimono audinio sukirpta pobūvių suknelė¹⁴⁷. Ji buvo pasiūta Nabešimų klanu atstovei Nagako Nabešimai (鍋島栄子 *Nabeshima Nagako*, 1855–1941), kuri šia mada susidomėjo 1881–1882 m. viešėdama Europoje, Italijoje¹⁴⁸. Šis elegantiškos vakarinės suknelės pavyzdys įdomus ne tik tuo, kad jai pakartotinai panaudotas XVIII a. pabaiga – XIX a. pirmąją pusę datuojamas japoniškas audinys, dekoruotas balto perlo spalvos dugne išsiuvinėtais įvairiaspalvių chrizantemų, vyšnių, bijūnų žiedų ir kiniškų vėduoklių raštais, bet svarbus ir faktas, kad pati suknelės savininkė yra kilusi iš samurajų šeimos. Todėl tikėtina, kad iškilmingas kimono buvo paveldėtas kaip Nabešimų šeimos palikimas. Dėl XIX a. pabaigoje iš Vakarų atkeliavusios naujos mados įtakos jis galėjo būti išardytas, o puošnus audinys panaudotas naujam rūbui pasiūti. Aptartoji suknelė iš Nabešimos fondo Čiokokano istorijos muziejaus rinkinių yra sumodeliuota iš panašios meninės stilistikos buvusio kimono audinio, kaip ir LNM saugomas šilkinis apsiaustas. Abu drabužiai pagal jų vakarietiškus modelius yra priskirtini XIX a. pabaigai, puošti šilkiniais kutaais – išraiškingu dekoratyviniu akcentu, išryškinančiu modelių formą ir suteikiančiu jiems žaismingumo.

145 Liza Chrihfield Dalby, *Kimono. Fashioning Culture* (Seattle and London: University of Washington Press, 2001), 81.

146 „1883 m. tuomečio užsienio reikalų ministro, prieš du dešimtmečius Londone metus praleidusio Inoue Kaoru 井上馨 (1835–1915) iniciatyva Tokijuje buvo baigti statyti europietiški svečių namai, turintys simbolizuoti provakarietišką Japonijos politikos kursą. Juose vykdavo pokyliai, kaukių baliai, šokių vakarai, kuriuose Japonijos vyriausybės nariai bendraudavo su užsienio diplomatais. Japonės damos mokėsi suktis valso ritmu ir spaudėsi į korsetus, tačiau rezultatas ne visada būdavo patenkinamas ir neretai sulaukdavo europiečių pašaipų ar net karikatūrų.“ Pgl.: Dalia Švambarytė, *Japonijos istorija* (Vilnius: BMK leidykla, 2016), 486.

147 Su eksponatu galima susipažinti Nabešimos fondo Čiokokano istorijos muziejaus svetainės duomenų bazėje https://www.nabeshima.or.jp/collection/index.php?mode=display_itemdetail&id=16.

148 Anna Jackson, ed., *Kimono: The Art and Evolution of Japanese Fashion* (London: Thames and Hudson, 2015), 114.

Apsiaustas iš LNM rinkinių modeliuotas harmoningai subalansuojant raštų kompozicijas ir sukuriant dinamiškos formos įspūdį. Atkreipčiau dėmesį į nugaros pusėje neįprastu ritmu išsidėsčiusius stilizuotų visterijų žiedų motyvus, kurie skiriasi nuo priekinės dalies raštų kompozicijos. Viršuje jie ritmiškai kyla, apačioje – svyra. Tokį išsidėstymą nulėmė kimono audinio deko ir sukirpimo specifika. Drabužio nugaros dalies konstrukcijai buvo panaudotos išardytos kimono rankovių dalys, todėl ištisus audinį tie patys motyvai pasiskirstė į dvi priešingas puses. Autentiškas tradicinis kimono, kurio audinys čia panaudotas, buvo pasiūtas taip, kad tiek priekio, tiek nugaros deko ornamentą sudarė ritmiškai pasikartojantys nusvirusių visterijų žiedų motyvai. Tradicinio kimono ištisas audinio rietimas (apie 35–40 cm pločio ir apie 12 metrų ilgio), dar vadinamas *tanmono* (反物 *tanmono*), marginamas pagal iš anksto parengtą piešinį ir tik paskui sukerpamas. Pagrindinės keturios stačiakampio formos audinio dalys yra perlenkiamos per pusę skersai vertikaliosios ašies, todėl išilgai audinio raštai komponuojami veidrodiniu būdu, kad gražiai atrodytų tiek priekyje, tiek nugaroje. Kimono estetinį pasigėrėjimą kelia nugaros linijoje, ties viduriu, susiūtos audinio dalys, kurių plokštumoje išryškėja į vientisą dekorą plastiškai susijungiantys ornamentų fragmentai. Tai, jog aptariamasis šilkinis apsiaustas yra sumodeliuotas iš persiūto kimono, išduoda ir audinyje matomos linijos, tiksliau, lenkimo žymės, kurios išryškėjo išardžius kimono. Toks naujai sumodeliuotas drabužis – tai audinio ir jo siuvimo antrinio panaudojimo pavyzdys. Elegantiškas ir prabangus, subtilaus kolorito, profesionaliai iš atskirų kimono audinio atraižų sumodeliuotos konstrukcijos, aukšto meninio lygio ir meistriškumo apsiaustas yra vienas įspūdingiausių XIX a. pabaigos japonizmo stiliaus drabužių pavyzdys Lietuvoje. Kalbant apie šio laikotarpio tendencijas, kuriose atsispindi Japonijos dailės įtaka Europos menui ir mados dizainui, reikia pažymėti, kad tokių drabužių, atspindinčių išgrynintą stilių ir laikotarpio estetiškes nuostatas, sukurtų iš persiūtų japoniškų šilkinų kimono, kurių audiniai ir siuviniai buvo sukurti XVIII a. pabaigoje – XIX a. pirmojoje pusėje Japonijoje, išlikę itin negausiai. Dėl meninių savybių šį šilkinį apsiaustą galime vadinti vienu įsimintiniausių orientalinės tekstilės paveldo kontekste.

Japonizmo dvelksmas Lietuvoje

XVII–XX a. pradžioje visoje Europoje vyravęs susižavėjimas orientu reiškėsi įvairiomis formomis. XIX a. antrojoje pusėje Europą užplūdusi japonizmo¹⁴⁹ banga neaplenkė ir Lietuvos. Japonizmo pėdsakų galima išvelgti tapyboje, kur vaizduojami moterų su egzotiškais kimono ir vėduoklėmis portretai¹⁵⁰, plakatų mene, fotografijoje, teatre, architektūroje, sodų mene (kuriami japoniški sodai, organizuojamos bonsų parodos), interjere, audinių dizaine ir drabužių madose, literatūroje ir net kasdieniame gyvenime.

Po Meidži restauracijos (明治維新 *Meiji Ishin*, 1867–1868), kai Japonija atsisakė saviizoliacijos bei atsivėrė Vakarams¹⁵¹, Japonijoje gyveno ir užsieniečių, kurie vėliau į Europą, taip pat ir Lietuvą, parsivežė japonų taikomosios ir vaizduojamosios dailės kūrinių, įvairių suvenyrų. Egzotiški dirbiniai buvo parduodami ir perperkami, „japonizmų“ parodos vyko Londone (1862), Paryžiuje (1867, 1878, 1889, 1900), Vienoje (1873), Barselonoje (1888), taip pat Jungtinėse Amerikos Valstijose – Filadelfijoje (1876), Čikagoje (1893)¹⁵².

149 „Japonizmas (pranc. *japonisme*), terminas, apibūdinantis japonų estetikos, meno ir amatų įtaką Europos dailei. Terminą pirmą kartą 1872 pavartojo Phillippe Burty leidinyje „Literatūrinis ir meninis renesansas“ (*La Renaissance littéraire et artistique*). Japonizmo apraiškų būta baroko ir rokoko dailės kūriniuose (restauracijos stilius, *chinoiserie*).“ Pgl.: „Japonizmas“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, žiūrėta 2024 m. sausio 26 d., <https://www.vle.lt/straipsnis/japonizmas/>.

150 Terry Satsuki Milhaupt, *Kimono: A Modern History* (London: Reaction books, 2016), 139–144 [The Kimono Ideal Migrates West]; Laima Laučkaitė, „Rytų dailė XX a. pradžios Lietuvoje“, *Krantai*, nr. 98 (3) (1996): 58–61; *The Orient Expressed: Japan's Influence on Western Art, 1854–1918*, ed. by Gabriel Paul Weisberg (Seattle and London: Mississippi Museum of Art in association with the University of Washington Press, 2011), 89.

151 1854 m. kovo mėnesį buvo pasirašyta kompromisinė Kanagavos sutartis (日米和親条約 *Nichi-bei washin jōyaku*) tarp Japonijos ir Jungtinių Amerikos Valstijų, kurioje buvo įtvirtintos Japonijos pusės garantijos dėl banginių medžioklės laivų apsaugos, tačiau apie dvišalę prekybą neužsiminta. 1856 m. JAV generalinis konsulas Japonijoje Townsend Harris (1804–1878) atvyko derėtis dėl lankstesnių prekybos ir uostų atvėrimo sąlygų, eksteritorialumo ir fiksuoto pirkėjo mokesčio. 1858 m. šioگونatas pasirašė Japonijos ir JAV draugystės ir prekybos sutartį (日米修好通商条約 *Nichibei shūkō tsūshō jōyaku*). Po JAV panašias dvišales prekybos sutartis su Japonija ilgai netrukus pasirašė Olandija, Rusija, Britanija ir Prancūzija. Pgl.: Švambarytė, *Japonijos istorija*, 443–445.

152 „Frank Lloyd Wright and Japan: A Timeline“, in „1905: Japan Through the Lens of Frank Lloyd Wright: An online exhibition of Frank Lloyd Wright's 1905 photographs of Japan, from the collection of the Frank Lloyd Wright Trust“, *Wrightsjapan1905.org*, žiūrėta 2024 m. balandžio 7 d., <https://www.wrightsjapan1905.org/japan-timeline/>.

12. Gustave Leonard de Jonghe (1829–1893), *Japonijos gerbėja* (*L'Admiratrice du Japon*), apie 1865, drobė, aliejus, 112,40 × 86,50 cm, Cumme-ro meno ir sodų muziejaus kolekcija, AG.1988.3.1, in Weisberg, ed., *The Orient Expressed*, 89

Gustave Leonard de Jonghe (1829–1893), *L'Admiratrice du Japon* (*The Japanese Fan*), ca 1865, oil on canvas

Vakarų Europoje rengiamose pasaulinių parodų ekspozicijose buvo galima ne tik išvysti, bet ir įsigyti japonų kultūros produktų, dar vadinamų *japonaiserie*: porceliano, lako dirbinių, širmų, vėduoklių, medžio raižinių¹⁵³. Plintant japonizmui, augo ir kimono paklausa bei pasiūla, jais buvo prekiaujama ir specializuotose krautuvėlėse greta kitų japonų amatininkų darbų. Inspiruoti įvairių Rytų šalių architektūros ir dailės tradicijų europiečiai puošė savo namus rytietiškais dekoru elementais ir taikomosios dailės dirbiniais. Tokioje neįprastoje ir egzotiškoje aplinkoje pasidabinus japoniškais drabužiais būdavo teatrališkai pozuojama [12, 13 il.].

Pasak Lietuvos orientalistą, kultūros istoriką Romualdą Neimantą, „Kur kas anksčiau nei su japonų literatūra, Lietuvos žmonės, pirmiausia kolekcionieriai, susipažino su japonų daile. Dar XVII–XVIII a. Vakarų

153 Mulevičiūtė et al., *Dailės žodynas*, 172.

13. Konachto hercogas ir hercogienė su vaikais, Osbornų namai, Vaito sala (?), 1891, karališkoji kolekcija „Trust“, in Jackson, ed., *Kimono: Kyoto to Catwalk*, 21

The Duke and Duchess of Connaught and Their Children, Probably Osborne House, Isle of Wight, 1891

Europoje kilus susidomėjimo Rytais, o ypač Kinija, bumui, imta vis labiau žvalgytis ir į Japoniją, Lietuvoje imta kaupti ir japonų meno kūrinius.¹⁵⁴ Tarp tokių žmonių – XVIII a. gyvenę dvarininkai broliai Juozas ir Antanas Kosakovskiai¹⁵⁵, XIX a. žymūs kolekcininkai ir muziejininkai – Pašušvio dvaro savininkas Antanas Zaborskis (1850–1905), Raudondvario grafas Benediktas Henrikas Tiškevičius (Benedykt Henryk Tyszkiewicz, 1852–1935). Jis iš 1875-ųjų metų kelionės į Japoniją parsivežė nemažai įdomybių ir jomis papildė turėtą Rytų meno kolekciją. B. H. Tiškevičiaus darytoje fotografijoje grafaite Elžbieta Marija Tiškevičiūtė (1882–1969) pozuoja

¹⁵⁴ Romualdas Neimantas, *Nuo Nemuno iki Fudzijamos. Susitikimai su Japonija. Lietuvos–Japonijos kultūrų ryšių pėdsakais (XIV–XXI a.)* (Kaunas: Spindulys, 2003), 61. Plačiau žr.: Aldona Snitkuvienė, „Orientas Benedikto Henriko Tiškevičiaus fotografijose“, in *Rytai-Vakarai: Komparatyvistinės studijos*, t. 12, *Algio Uždavinio fenomenas*, sudarytojas ir mokslinis redaktorius Antanas Andrijauskas (Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2012), 401–417, 553.

¹⁵⁵ Vincas Žilėnas, „Lietuvos kolekcininkai ir muziejininkai: 5. Juozas, Antanas ir kiti Kasauskai“, *Kultūros barai*, nr. 4 (1983): 62–65.

14. Grafaitė Elžbieta Marija Tiškevičiūtė (1882–1969), vilkinti kimono, Prancūzija, Paryžius (?), XIX a. pab., Kauno rajono muziejus, F 884, Benedikto Henriko Tiškevičiaus nuotrauka

Countess Elżbieta Maria Tysskiewicz (1882–1969) dressed in a kimono, France, Paris (?), late 19th c.

vilkėdama kimono ir šia proga plaukus pasidabinusi chrizantemų žiedais [14 il.]. Nuotraukoje atsiskleidžia rafinuota E. M. Tiškevičiūtės laikysena. Spėjama, kad „ši nuotrauka sukurta Paryžiuje, nes tikrai žinoma, kad erdvi tenykštė B. H. Tiškevičiaus fotostudija turėjo itin gausų įvairių epochų ir šalių kostiumų arsenalą“¹⁵⁶. Biržų majorato savininkų kolekcijų palikimą tyrinėjanti Aldona Snitkuvienė spėja, kad „Tiškevičių giminė turėjo nemažai Kinijos ir Japonijos taikomosios dailės dirbinių, kurie anuo metu buvo madingi, tačiau žinių apie juos išliko mažai“¹⁵⁷. Pavyzdžiui, iš Alfredo Tiškevičiaus (1882–1930) Tolimųjų Rytų tekstilės dirbinių kolekcijos, dabar saugomos ČDM, paminėtinos XIX a. datuojamos dvi išpūdingo dydžio

156 Grafaitė Elžbieta Marija Tiškevičiūtė (1882–1969), vilkinti kimono. Plačiau nuotrauka aprašyta Lietuvos integralios muziejų informacinės sistemos (toliau – LIMIS) duomenų bazėje, <https://www.limis.lt/valuables/e/805507/317578916?searchId=55587202>.

157 Aldona Snitkuvienė, *Biržų grafai Tiškevičiai ir jų palikimas* (Kaunas: Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus, 2008), 136.

kiniškos portjeros, šilkinės, siuvinėtos drugeliais, su sėkme ir ilgaamžišku-
mu susijusiais įvairiais stilizuotais augaliniais ir simboliniais motyvais¹⁵⁸, o
iš XVIII a. taikomosios dailės – dvi porcelianinės japonų vazos¹⁵⁹. Lietu-
vos didikų reprezentacinės erdves, bajorų dvaro sodybų interjerus, turtingų
miestiečių būstus puošė egzotiškos orientalistinės kultūros detalės, plito
mada įsirengti orientalinis kambarius, kurių erdvėje buvo eksponuojamos
rytietiškos kolekcijos¹⁶⁰.

1855 m. Vilniuje buvo įkurtas ir beveik dešimtmetį veikė Senienų
muziejus ir Laikinoji archeologijos komisija. Pasak istoriko Žyginto Būčio,
tai – „reikšmingiausias to meto švietėjiškas mokslo ir kultūros židinys ne
tik Vilniuje, bet ir visoje Lietuvoje“¹⁶¹. Nuo 1862 m. suformuotame Etno-
grafijos skyriuje buvo sistemingai kaupiamas dviejų rūšių paveldas – orien-
talistika ir egiptika¹⁶². Beje, šio skyriaus turinys pavieniais eksponatais pra-
dėtas pildyti gerokai anksčiau. Pavyzdžiui, 1858 m. vasario 11 d. vykusio
posėdžio, kuriam pirmininkavo grafas Eustachijus Tiškevičius, protokole
išvardytų dovanų sąrašė paminėti tokie rytietiški artefaktai: „kiniška mone-
ta“ ir „perlamutro ratelis, naudojamas Kinijoje šilko sukimui“¹⁶³. Tų pačių
metų birželio 11 d. protokole įrašyta, kad tikrasis narys, Kazanės univer-
siteto rektorius Kovalevskis¹⁶⁴ muziejui atsiuntė „41 azijietišką monetą iš

158 Ilgis 335 cm, plotis 223 cm (ČDM Tt 2244); ilgis 263 cm, plotis 216 cm (ČDM Tt 2245).

159 ČDM Tt 399, ČDM Tt 718. Plačiau žr.: Snitkuvienė, *Biržų grafai Tiškevičiai*, 379.

160 Plačiau žr.: Elina Miagkovaitė, „XVII–XX a. pradžios Rytų taikomosios dekoratyvinės dailės paveldas Lietuvoje“, *Kultūros paminklai*, nr. 19 (2015): 86–88.

161 Žygintas Būčys, „Vilniaus archeologijos komisijos 1856–1858 m. posėdžių protokolai“, in *Atminties institucijų rinkiniai*, sud. Arvydas Pacevičius (Vilnius: Vilniaus universitetas, 2012), 477.

162 Žygintas Būčys, „The Collection of Oriental art at the Vilnius Museum of Antiquities in 1862–1865“, *Acta Orientalia Vilnensia* 11, nr. 2 (2010): 126, 128. Plačiau apie orientalis-
tikos rinkinius Vilniaus senienų muziejuje [ir rytietišką grafo Eustachijaus Tiškevičiaus
(1814–1873) kolekciją] žr.: Žygintas Būčys, „Senienos ir visuomenė: paveldo komuni-
kacija XIX a. Lietuvoje“, daktaro disertacija (Vilnius: Vilniaus universitetas, 2012), 168–
185. Apie orientalistinių fotografijų rinkinį plačiau žr.: Margarita Matulytė, „Egzotika
Vilniaus senienų muziejaus rinkiniuose“, in *Kultūrologija*, t. 11, *Kultūros savitumas ir uni-
versalumas*, sud. Stanislovas Juknevičius (Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas,
2004), 190–203.

163 Būčys, „Vilniaus archeologijos komisijos 1856–1858 m. posėdžių protokolai“, 511.

164 Juozapas Kovalevskis (Józef Szczepan Kowalewski, 1801–1878) – orientalistas, Kazanės uni-
versiteto profesorius, to universiteto rektorius (1855–1860). 1828–1833 m. J. Kovalevskis
mokslo tikslais keliavo po Sibirą, Buriatiją, Mongoliją ir Kiniją, surinko Centrinės Azijos
tautų etnografinės medžiagos, parašė klasika tapusių darbų apie mongolistiką, budizmą.

jo Pekine rastų retenybų¹⁶⁵. Žinomos kelios moterų donacijos (rytietiškų objektų) į Vilniaus senienų muziejaus rinkinius. Pavyzdžiui, bajorė Klementina Narbutaitė (Klementyna Narbutt, ?–1860) padovanojo „keliolika kokonų ir keletą juostų Kaukazo fabrikuose pagamintų šilkverpių verpalų, kuriuos atvežė tokios įmonės prižiūrėtojas Antanas Bujalskis (Antoni Bujalski)¹⁶⁶, o Feliksa Trombčinskienė (Feliksa Trąbczyńska, ?–po 1862) perdavė: „1) kiniškus šilkinis batelius; 2) kinišką vėduoklę; 3) du kiniškus flakonėlius ir šaukštelius opijui vartoti; 4) dvi kiniškas apyrankes; 5) dvi dirbtines kiniškas gėles; 6) du kiniškus piešinius¹⁶⁷. Savitas, vėliausiai suformuotas Vilniaus senienų muziejaus Etnografijos skyrius egzotiškomis orientalistikos ir egiptikos kolekcijomis atliepė tada daugelyje Europos muziejų vyravusias tokių etnografinių skyrių tendencijas. 1865 m., caro valdžiai likvidavus Vilniaus senienų muziejų su Laikinąja archeologijos komisija, iš jo rinkinių likučių prie Vilniaus viešosios bibliotekos buvo suformuotas naujas, vadinamasis rusiškasis Senienų muziejus, veikęs 1867–1915 m.¹⁶⁸ Žinoma, kad Etnografijos skyriaus ekspozicijoje išdėliotose vitrinose buvo eksponuojami kinų, japonų, egiptiečių buities daiktai¹⁶⁹. Vietos bajorija posukiliminį Vilniaus senienų muziejų ignoravo ir jo nerėmė. Kaip jau minėta, archyvinių ar publikuotų įrašų, kad Vilniaus senienų muziejui prie viešosios bibliotekos būtų padovanota XVIII a. pabaigos – XIX a. pirmosios pusės japoniškų kimono ar audinių, kurių dekoras būtų panašus į šilkinio apsiausto iš LNM rinkinių, nerasta¹⁷⁰. Be to, nustačius, kad turniūrinės mados apsiaustas, kuriam pakartotinai panaudotas kimono audinys, yra pasiūtas apie 1878–1885 m., mažai tikėtina, jog jis gali būti siejamas su Vilniaus senienų muziejaus rinkiniais.

1908 m. Vilniuje buvo įkurtas privatus japonų meno muziejus, kuriame vilniečiai galėjo susipažinti su nuolatine ekspozicija¹⁷¹. Pasak

165 Būčys, „Vilniaus archeologijos komisijos 1856–1858 m. posėdžių protokolai“, 515.

166 Reda Griškaitė, „Vilniaus laikinosios archeologijos komisijos „neakivaizdininkės“: „gender aspektas“ Vilniaus senienų muziejaus istorijoje (1856–1865)“, in *Kova dėl istorijos: Vilniaus senienų muziejus (1855–1915)*, sud. Reda Griškaitė ir Žyngintas Būčys (Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2015), 336.

167 Ibid.

168 Keršytė, *Lietuvos muziejai iki 1940 metų*, 78.

169 Ibid., 81.

170 LMAVB RS F 22–36, l. 1–4; LMAVB RS F. 22–37, l. 1–8; Добрянский, сост., *Каталог предметов Музея древностей*, 38–39 [Kinija], 39–44 [Japonija].

171 Nežinia, kaip ilgai Vilniuje veikė šis muziejus ir koks jo eksponatų tolimesnis likimas.

dailėtyrininkės Laimos Laučkaitės, „privataus muziejaus faktas nestebina – tuo metu Vilniuje atvirų visuomenei kolekcijų buvo daug, tačiau neįprastas buvo kolekcijos profilis“¹⁷². Literatė, kultūros klausimais rašiusi vilnietė Ludwika Życka (1859–po 1939) šia tema publikuoja straipsnį „Pono Niewiadowskio japonų meno muziejus Vilniuje“, kurį išspausdina 1908 m. laikraštis *Goniec Wileński*¹⁷³. L. Życka su didžiu susižavėjimu ir skrupulingai aprašo apsilankymą muziejuje. Pasak autorės, p. Niewiadowskis prieš Kinijos–Japonijos karą (1894–1895) gyveno Japonijoje ir tuo metu supirko daug vertingų Japonijos meno kūrinių (porceliano, dramblio kaulo dirbinių, pertvarinio, arba kluazonė (pranc. *cloisonné*), emalio dirbinių, bronzos skulptūrų, tapybos ritinelių, vėduoklių, spalvintų atvirukų su Japonijos vaizdais ir jos gyventojais, įsigijo keturias širmas: viena pora išsiuvinėta kardelių ir visterijų žiedais, kita dekoruota tapytais kraštovaizdžiais (paminėta, kad ši širmų pora kainavo šimtą rublių), tradicinių drabužių – kimono ir kt.)¹⁷⁴. L. Życka gėrisi puošniais japonų kimono iš p. Niewiadowskio kolekcijos ir jausmingai juos aprašo, lyg prieš akis atgytų Pierre Loti (1850–1923) romano *Madame Chrysantheme* (*Ponia Chrizantema*, 1888) herojė¹⁷⁵. Vienas kimono pasiūtas iš švelnaus bijūnų spalvos šilko, siuvinėtas smulkių lapelių ir žibuoklių žiedus primenančiais raštais. Kitas šilkinis kimono – „pasakiškas“, šviesiai violetinės spalvos, jo apačia ir ilgų rankovių galai dekoruoti baltai sidabrinėse chrizantemų žiedų motyvais¹⁷⁶. Tik siuvinėti raštai, nieko daugiau, koks „karališkas“ grožis slypi paprastume. Ir kelia nuostabą: ak, taurumas ir elegancija! Greičiausiai, *Goniec Wileński* minimas P. Loti romanas *Ponia Chrizantema*, savo laiku padaręs įtaką japonizmo sklaidai Prancūzijoje¹⁷⁷, buvo žinomas platesnei publikai ir Vilniuje.

172 Laima Laučkaitė, „Rytų dailė XX a. pradžios Lietuvoje“, *Krantai*, nr. 98 (3) (1996): 61.

173 Ludwika Życka, „Muzeum Sztuki Japońskiej p. Niewiadowskiego w Wilnie“, *Goniec Wileński*, nr. 48, 1908 m. balandžio 15 d., 2.

174 Ibid.

175 Pierre Loti, *Madame Chrysantheme*, with illustrations by Luigi Rossi and Felician Myrbach, engraved by Guillaume frères (Paris: Calmann Lévy, 1888).

176 Chrizantemų motyvais puošti kimono tapo itin populiarūs Taišio laikotarpiu (大正時代 *Taishō*, 1912–1926) Japonijoje. Jais pasipuošdavo iškilmingomis progomis, vestuvių dieną. Tokio stiliaus pavyzdžių yra Metropolitano meno muziejaus rinkiniuose. Pavyzdį žr.: „Kimono su chrizantemomis“ (inv. nr. 1998.487.2a, b), *The Metropolitan Museum of Art*, <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/49822>.

177 Plačiau žr.: Heather McKenzie, „Madame Chrysantheme as an Item of Nineteenth-Century French Japonaiserie“ (Thesis for the Degree of Doctor of Philosophy, The University of Canterbury, 2004).

LVIA TPN fonde saugomi įvairių asmenų laišškai apie 1907–1913 m. TPN bibliotekai ir muziejui paaukotas knygas, eksponatus ir kt., iš kurių sužinome, kad 1909 m. gruodžio 22 d. A. Dawidowiczus draugijos muziejui padovanojo tradicinį buriatų kostiumą ir jo priedus (iš viso aštuonis vnt.) iš Buriatijos ir dešimt fotografijų iš Sibiro¹⁷⁸. 1934 m. (?) garsi lenkų aktorė, teatrų direktorė, režisierė Nuna Młodziejowska-Szczurkiewiczowa (1884–1958) TPN muziejui padovanojo japonišką kimono¹⁷⁹. N. Młodziejowskos-Szczurkiewiczowos 1935 m. sausio 11 d. rašytame laiške iš Poznanės pažymėta (pabraukta), kad kimono – autentiškas, pirktas apie 1904–1905 m. Japonijoje¹⁸⁰. Aktorė buvo tekstilės ir mados mėgėja, tad dar padovanojo dvi aukso siūlais išsiuvinėtas kepurėles, du teatro kostiumus (kokio stiliaus, sąrašė neįvardyta), didelį grindų kilimą, devyniolika knygų apie mados istoriją, tarp jų – šeši tomai Augusto Alberto Racineto (1825–1893) *Le costume historique* (1878), penki tomai Maxo van Boehno (1860–1932) *Die Mode* ir kt.¹⁸¹ N. Młodziejowska-Szczurkiewiczowa kurį laiką gyvenusį ir dirbusį Vilniuje¹⁸². Kaip teigia Mirosława Kozłowska, 1905-ųjų rudenį aktorė N. Młodziejowska-Szczurkiewiczowa vaidino keliaujančioje Wandos Siemaszkowos trupėje, su kuria lankėsi ir Vilniuje. O po metų, sutelkusi savo finansinius išteklius, pradėjo vadovauti nuolatiniam lenkų teatrui Vilniuje, kuris veikė 1906–1910 metais¹⁸³.

178 Spis przedmiotów ofiarowanych T. Przyjaciół Nauk. A. Dawidowicz, 22 XII 1909, LVIA, f. 1135, ap. 22, b. 21, l. 88, 88v, 89.

179 Spis przedmiotów ofiarowanych przez p. Nunę Młodziejowską-Szczurkiewiczową Towarzystwu Przyjaciół Nauk w Wilnie, [s. a.], LVIA, f. 1135, ap. 22, b. 48, l. 31, 31v, 64.

180 Nunos Młodziejowskos-Szczurkiewiczowos laiškas, 1935 m. sausio 11 d., viešbutis „Polonja“ [Grunwaldzka 18], Poznanė, LVIA, f. 1135, ap. 22, b. 48, l. 68.

181 LVIA, f. 1135, ap. 22, b. 48, l. 31, 31v, 64.

182 Jos veikla Vilniuje XX a. 1 deš. pabaigoje plačiau analizuojama Vilniaus lenkų teatro kritikos tyrinėtojos Mirosławos Kozłowskos (Mirosława Kozłowska), „Lenkų teatras Vilniuje vadovaujant Nunai Młodziejowskai-Szczurkiewiczowai“, *Menotyra*, t. 41, nr. 4 (2005): 21–26; Helmutas Šabasevičius, „Ferdinandas Ruščicas ir XX a. pradžios Vilniaus teatro vizija“, in *XX amžiaus pradžios Vilnius: modernėjančios kultūros židinys*, sud. Laima Laučkaitė (Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2004), 58–63, 66–72.

183 Nuo 1908 m. lenkų teatrui Vilniuje vadovavo drauge su vyru aktoriumi ir režisieriumi Bolesławu Šcurkievičiumi (Bolesław Szczurkiewicz), už kurio iškėlė 1908 m. liepos 25 d. Teatro repertuare – Elizos Ožeškienės (Eliza Orzeszkowa), Julijaus Slovackio, Hermano Zudermano (Hermann Sudermann), Henriko Ibseno veikalai. Pgl.: Kozłowska, „Lenkų teatras Vilniuje vadovaujant Nunai Młodziejowskai-Szczurkiewiczowai“, 21; Šabasevičius, „Ferdinandas Ruščicas ir XX a. pradžios Vilniaus teatro vizija“, 61.

15. Vaitkuškio „japonės“, Vaitkuškis, 1899, Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus, Ta 5248, alb. A, l. 5, fot. 19 (S019), Stanislovo Kazimiero Kosakovskio nuotrauka

„Japanese ladies“ of Vaitkuškis, Vaitkuškis

Japonizmo moda neaplenkė nei Vilniaus, nei Lietuvos dvarų kultūrinio ir meninio gyvenimo. Japonų tradiciniu kimono buvo pasidabinama kaip egzotišku drabužiu. Juo, kaip judesių nevaržančiu puošniu chalatanu, buvo apsigaubiama namų aplinkoje ar naudojamas kaip karnavaliniu kostiumu pramogų kultūroje – kaukių baliuje. Anot dailėtyrininkės Jolitos Mulevičiūtės, XIX amžiaus antroje pusėje „buvo madinga atsikratyti įpareigojančio Europos kultūros paveldo ir, pasiskolinus egzotiškus atributus bei apsimečius „rytiečiu“, „laukiniu“, „pirmyskščiu“, trumpam pasinerti į karnavalinę išmonę. Kasmet Vilniaus kaukių baliuose netrūkdavo „indų“, „kinų“, „japonų“ arba „mėliu“ ir „ochra“ veidus nusitėpusių „afrikiečių“. Vaidinant kitą, noriai pozuota prieš fotoaparato objektyvą. Be to, egzotiškų rasių tipažas vis dažniau patraukdavo Lietuvos dailininkų ir fotografų dėmesį.“¹⁸⁴ Apie 1899 m. kostiumines, teatrališkai surežisuotas scenas su bičiuliais yra įamžinęs Vaitkuškio dvaro savininkas grafas Stanislovas Kazimieras

184 Jolita Mulevičiūtė, *Besotis žvilgsnis. Lietuvos dailė ir vizualioji kultūra 1865–1914* (Vilnius: Lietuvos tyrimų institutas, 2012), 191–192.

Kosakovskis (Stanislaw Kazimierz Kossakowski, 1837–1905)¹⁸⁵. Čia reikėtų prisiminti, kad grafai Kosakovskiai savo dvaruose Lietuvoje jau XVIII a. buvo sukaupę Rytų [ir japonų] meno kūrinių kolekcijas¹⁸⁶. Šiuo metu ČDM saugomos Stanislovo Kazimiero Kosakovskio darytos fotografijos, pavyzdžiui, *Panelė Berta Gardinier japonės kostiumu* arba serija *Vaitkuškio „japonės“* [15 il.], pulsuoja ypatinga nuotaika, seksualumu, emociškai išraiškingos. Kaip matyti iš būrelio moterų ir merginų aprangos, autentiškų japonų kimono jos neturėjo. Bet su koku polėkiu ir išradingumu iš įvairių skarų ir ornamentuotų audinių, gėlėtų suknelių sukūrė japoniškus etiudus, kupinus Tekančios Saulės šalies nuotaikos. Negali nepastebėti makiažo – specialiai nubrėžta plati juoda antakių linija lyg iš gražuolių geišų, maiko ir kurtizanių gyvenimo. Ak, koks žaismingas šukuosenų – aukštai sukeltų kuodelių išpūdis. Jie išpuošti dekoratyviniais smeigtukais, žydinčių gėlių žiedais ir karoliukais. O kaip įtaigiai perteiktas judesio su vėduoklėmis grakštumas!

Neatmestina prielaida, jog XIX a. pabaigoje Prancūzijoje pasiūtas šilkinis apsiaustas į muziejų rinkinius pateko iš Vilniaus ar iš Lietuvos dvarų kultūrinės ir meninės aplinkos. Ar, pavyzdžiui, drabužių perdavė grafas B. H. Tiškevičius, kuris galėjo tokių *boutique* rekvizitų turėti savo fotostudijoje Paryžiuje. Nors, greičiausiai, šilkinis apsiaustas į LNM pateko iš TPN muziejaus rinkinių, kuriuose, kaip rodo archyviniai įrašai, būta ir egzotiškų rytietiškių drabužių eksponatų. Dar lieka neatsakytų klausimų apie šios muziejinės vertybės patekimo į LNM istoriją.

Išvados

Vilniaus universiteto pirmojo rektoriaus (1579–1582) Petro Skargos iškilmingos akademinės aprangos (togos, pelerinos su gobtuvu ir bireto) likimas po 1832 m. universiteto uždarymo ir tolimesnė jos saugojimo vieta iki šiol nėra atidžiau tyrinėti. Nustatyta, kad VU rektoriaus Skargos toga, pelerina ir biretas nebuvo išvežti iš Vilniaus. Surinktų duomenų analizė parodė, kad Skargos iškilminga akademinė apranga kaip relikvija buvo saugoma Vilniaus arkikatedros lobyne. Tikėtina, kad į jį perduota 1842 m., kai buvo likviduota ir uždaryta Vilniaus medicinos-chirurgijos akademija ir į Peterburgą išvežtas skeptras. Vis dėlto neatmetama galimybė, kad į

185 Gabrielė Mišeikytė, „Japonizmas Lietuvos meninėje kultūroje“, *Krantai*, nr. 1 (2015): 19.

186 Plačiau apie Kosakovskių šeimos kolekcijas žr.: Žilėnas, „Lietuvos kolekcininkai ir muziejaininkai“, 62–65.

Vilniaus arkikatedros lobyną ji galėjo patekti dar anksčiau, po 1832 m. Vilniaus universiteto uždarymo.

1919 m. Vilniuje atidarius lenkiškąjį Stepono Batoro universitetą ypač išaugo domėjimasis Skargos iškilminga akademine apranga kaip senojo Vilniaus universiteto istorijos pradžios simboliu. Tarpukariu VU bibliotekoje rengtos istorinės ir kultūrinės reikšmės parodos, kuriose ji buvo eksponuojama (1919, 1929, 1936). Tiek 1919, tiek 1929 m. VU rektoriaus biretas parodoms buvo skolinamas iš Vilniaus mokslo bičiulių draugijos (TPN), o Skargos toga 1929 ir 1936 m. – iš Vilniaus arkikatedros lobyno. Nuo 1919 m. VU rektoriaus Skargos biretas identifikuojamas kaip TPN nuosavybė. Reikia manyti, kad kalbama apie tą patį biretą, kurį iš TPN muziejaus rinkinių galėjo paveldėti LNM (IM 93).

Lyginant Vilniaus arkikatedros lobyno gobelenų kolekcijos ikonografiją su fotografo Jurgio Sagačio (Jerzy Sagatis) nuotrauka buvo atpažinta flamandiška verdiūra – *Junona ir Iridė* iš Ovidijaus „Metamorfozių“ serijos, datuojama XVII a. antrąja puse (BPM BT 1849). Todėl galima teigti, kad Skargos iškilmingos akademinės aprangos ekspozicija buvo užfiksuota Vilniaus arkikatedroje. Tikėtina, kad nuotrauka daryta XX a. 2–4 dešimtmetį. Drauge tai papildė Skargos togos eksponavimo Stepono Batoro universitete istoriografijos kontekstą.

Nustatyta, kad, 1953 m. perduodant Vilniaus arkikatedros lobyno vertybes į Vilniaus valstybinio dailės muziejaus (dabar LNDM) rinkinius, kartu su liturginiais rūbais pateko ir pelerina su gobtuvu. LNDM apskaitos knygoje eksponatas įrašytas kaip „Uždangalas ant galvos – *kaptūras*“, „iš purpurinio aksomo prie togos“ (TA 639). Kaip parodė tyrimas, šiuo metu LNDM saugoma pelerina – tai išlikusi VU pirmojo rektoriaus Petro Skargos iškilmingos akademinės aprangos dalis, reikia manyti, datuojama XVI a. pabaiga. Didžiausia menine išraiška išsiskiria pelerinos priekyje susegamo atlenkiamo gobtuvo kraštų dekoras. Svarbu išlikusią Lietuvos kultūros paveldo vertybę restauruoti, siekiant išsaugoti jos istorinę ir kultūrinę vertę. Šiuo metu Petro Skargos iškilmingos akademinės aprangos dalys saugomos taip: biretas – LNM, pelerina su gobtuvu – LNDM rinkiniuose, o togos dabartinės saugojimo vietos identifikuoti nepavyko.

Ne mažiau aktuali LNM kultūros vertybės – rytietišių raštų šilkinio apsiausto (IM 82), XX a. 6–7 dešimtmečiais įvardyto kaip „Vilniaus universiteto rektoriaus toga Stepono Batoro laikų“, atribucija ir nubrėžta takoskyra tarp Skargos togos ir šio artefakto. Pasitvirtino iškelta hipotezė apie šilkinio drabužio kilmę: tai – nežinomų mados namų Prancūzijoje apie 1875–1885 m. dėl japonizmo įtakos sukurtas aukštuomenės damos rūbas, prabangus viršutinis susagstomas apsiaustas su pamušalu, gausiai puoštas šilkiniais kutaiss, skirtas dėvėti ant vizitinės suknelės su turniūru. Nustatyta, kad apsiaustas pasiūtas iš buvusio prabangaus japonų kimono arba formalaus viršutinio nejuosiamo kimono (učikakės) šilkinio audinio, datuojamo XVIII a. antrąja – XIX a. pirmąja puse. Audinių dizainas, kuriame kaitaliojasi įvairiomis technikomis sukurti geometriniai raštai ir gėlių puokštės, vėduoklių motyvai, buvo skirtas tik iškilmingiems aukšto rango samurajų šeimų damų drabužiams, kuriais jos pasipuošdavo per įvairias ceremonijas Japonijoje Edo laikotarpio (1615–1868) pabaigoje. Elegantiškas ir prabangus, subtilaus kolorito, profesionaliai iš atskirų kimono audinio atraižų su modeliuotos konstrukcijos, aukšto meninio lygio ir meistriškumo drabužis yra vienas įspūdingiausių XIX a. pabaigos japonizmo stiliaus drabužių pavyzdžių Lietuvoje. Dėl meninių savybių šį šilkinį apsiaustą galime vadinti vienu įsimintiniausių orientalinės tekstilės paveldo kontekste.

Japonizmo mada neaplenkė nei Vilniaus, nei Lietuvos dvarų kultūrinio ir meninio gyvenimo. Neatmestina prielaida, kad XIX a. pabaigoje Prancūzijoje pasiūtas šilkinis apsiaustas į muziejų rinkinius pateko iš Vilniaus ar Lietuvos dvarų aplinkos. Greičiausiai, apsiaustas į LNM pateko iš TPN muziejaus rinkinių, kuriuose būta ir egzotiškų rytietišių drabužių eksponatų. Duomenų, patvirtinančių buvusią savininkę ar šilkinio apsiausto patekimo į LNM istoriją, nerasta. Tai galėtų būti jau kito tyrimo tema.

Gauta — 2024 02 06

Santrumpos

BPM – Bažnytinio paveldo muziejus
 ČDM – Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus
 IEM – Istorijos-etnografijos muziejus
 KNM – Kioto nacionalinis muziejus
 KRM – Kauno rajono muziejus
 LIMIS – Lietuvos integrali muziejų informacinė sistema
 LMAVB RS – Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius
 LNDM – Lietuvos nacionalinis dailės muziejus
 LNM – Lietuvos nacionalinis muziejus
 LNM RC – LNM Restauravimo centras
 LVIA – Lietuvos valstybės istorijos archyvas
 TPN – Vilniaus mokslo bičiulių draugija (*Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie*)
 TNM – Tokijo nacionalinis muziejus
 VU – Vilniaus universitetas
 VUB RS – VU bibliotekos Rankraščių skyrius

Šaltiniai

IEM Istorijos skyriaus ŪK eksponatų apskaitos knygoje pastebėtų netikslumų aktas, 1958 10 20. LNM, f. IEM, ap. 1, b. 43.
 IEM ŪK eksponatų apskaitos knyga, 1958. LNM, f. IEM, ap. 3, b. ŪK.
 IEM 2-oji salė. T. 1. Albumas, [s. a.]. LNM, f. IEM, ap. 2, b. 432.
 IEM 2-oji salė. T. 2. Albumas, [s. a.]. LNM, f. IEM, ap. 2, b. 433.
 IEM 2-osios salės eksponatų priėmimo-perdavimo aktas nr. 1, 1969 m. kovo 20 d. LNM, f. IEM, ap. 2, b. 432.
 IEM 2-osios salės ekspozicijos „Mokslas ir švietimas XVI a. pab. – XVIII a.“ eksponatų sąrašas. LNM, f. IEM, ap. 2, b. 432.
 Japonijos nacionalinių kultūros paveldo institucijų integruota kolekcijų duomenų bazė (*ColBase: Integrated Collections Database of*

the National Institutes for Cultural Heritage, Japan). <https://colbase.nich.go.jp/?locale=en>.
 Kioto kostiumo instituto skaitmeninis archyvas (*The Kyoto Costume Institute (KCI) Digital Archives*). <https://www.kci.or.jp/en/archives/>.
 LNDM apskaitos knyga AP-1, 1961.
 LNM Istorijos skyriaus inventorinė knyga IM-1 (1–554).
 LNM Istorijos skyriaus Negatyvų kartoteka.
 LNM RC eksponatų priėmimo aktai ir eksponatų tyrimų registracijos dokumentai, 2020, 2023.
 Nunos Młodziejowskos-Szczurkiewiczowos laiškas, 1935 m. sausio 11 d., viešbutis „Polonja“ [Grunwaldzka 18], Poznanė. LVIA, f. 1135, ap. 22, b. 48.
 Spis przedmiotów ofiarowanych Towarzystwu Przyjaciół Nauk. A. Dawidowicz, 22 XII 1909. LVIA, f. 1135, ap. 22, b. 21.
 Spis przedmiotów ofiarowanych przez p. Nunę Młodziejowską-Szczurkiewiczową Towarzystwu Przyjaciół Nauk w Wilnie, [s. a.]. LVIA, f. 1135, ap. 22, b. 48.
 Šv. Stanislovo bažnyčios, kaip architektūros paminklo ir joje buvusio turto, turinčio meninę vertę, surašymo aktas, 1952 m. kovo 6 d. LNDM, f. 1, ap. 1, b. 264.
 TPN muziejinių rinkinių kustodo Michało Brensztejno pasirašytas grąžinimo kvitas su įrašu apie manekeną togai ir Skargos biretą. Potvirtavimai zwrotu wypożyczonych na wystawę obiektów. Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie, Wilno, dnia 23.X.1929 r. VUB RS, f. 47–852/22.
 Vilniaus kapitulos kunigo prelato Adamo Sawickio pasirašyta vizitinė kortelė su įrašu apie Skargos togą. Potvirtavimai zwrotu wypożyczonych na wystawę obiektów, Wilno, 23/X 1929. Ks. Adam Sawicki. VUB RS, f. 47–852/22.
 Vilnius. Arkikatedros fotografijos [Groby Królewskie w Wilnie]. J. Bułhako nuotraukos, 1931–1937. LVIA, f. 1135, ap. 3, b. 308.

- Vilniaus bažnyčių interjerų, paminklų, namų ir kt. nuotraukos. LMAVB RS, f. 151–1599.
- Vilniaus viešoji biblioteka ir Vilniaus universiteto biblioteka, 1852–2017 m. VUB RS, f. 47.
- VU akademinių apeigų protokolai. VU Senato 2015 11 24 nutarimas Nr. S-2015-9-4.
- Wystawa Inauguracyjna Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, 12 X–16 XI 1919 r. Wykaz eksponatów. VUB RS, f. 47–853/18.
- Wystawa Jubileuszowa U. S. B. 1929 r. VUB RS, f. 47–852/22.
- Добрянский, Флавиан, сост. *Каталог предметов Музея древностей, состоящего при Виленской публичной библиотеке*. Второе издание. Вильна: печатано в типография О. С. Блюмовича, 1885.
- Инвентарь Виленского Археологического музея. Д. Китайский музей. LMAVB RS, f. 22–36.
- Инвентарь Виленского Археологического музея. Е. Японский музей. LMAVB RS, f. 22–37.
- Каталог предметов Музея древностей, состоящего при Виленской публичной библиотеке*. Дополнение первое. Вильна: Типография А. Г. Сыркина, 1898.
- Literatūra**
- Andriulytė, Algė. „Karališkųjų palaikų atradimas Vilniaus arkikatedroje 1931 m.: atvaizdų kolekcija“. In „Lietuvos kultūros karališkasis dėmuo: įvaizdžiai, simboliai, reliktai“. Sudarė Jurgita Liškevičienė ir Gabija Surdokaitė. *Acta Academiae Artium Vilnensis*, nr. 65–66 (2012): 321–354.
- Bąbiak, Grzegorz Paweł. „Otwarcie uniwersytetów w Wilnie i w Warszawie po I wojnie światowej w świetle współczesnych relacji“ [Vilniaus ir Varšuvos universitetų atidarymas po Pirmojo pasaulinio karo pagal šiuolaikinę spaudą]. In *Pod znakiem Orla i Pogoni: Polsko-litewskie związki naukowe i kulturowe w dziejach Uniwersytetu Wileńskiego*. Pod redakcją Ireny Fedorowicz, Mirosława Dawlewicza, Kingi Geben, 247–276. Vilnius: Vilnius University Press, 2021. <https://doi.org/10.15388/PZOP.2020.14>.
- Bernotienė, Stasė, Ona Mažeikienė ir Bronė Tautavičienė. *Lietuvos TSR istorijos-etnografijos muziejus*, Vilnius: Mintis, 1970.
- Bieliński, Józef. *Uniwersytet Wileński (1579–1831)*. T. 1. Kraków: Druk W. L. Anczyzna i Spółki, 1899–1900.
- Bimbirytė-Mackevičienė, Aistė. „Klementina Tiškevičienė iš Potockių: viešas ir privatus aristokratės gyvenimas XIX a. II p. – XX a. pr. (Vilniaus rezidencijos atvejis)“. Magistro baigiamasis darbas. Vilnius: Vilniaus dailės akademija, 2012.
- . „Visuomeninė aristokratės veikla XIX a. pab. – XX a. pr. Vilniuje: Klementinos Potockytės-Tiškevičienės atvejis“. In „Moteriškų tapatybė ir dailė“. Sudarė Ramutė Rachlevičiūtė. *Acta Academiae Artium Vilnensis*, nr. 68 (2013): 25–53.
- Būčys, Žygintas. „The Collection of Oriental art at the Vilnius Museum of Antiquities in 1862–1865“. *Acta Orientalia Vilnensia* 11, nr. 2 (2010): 117–131. <https://www.journals.vu.lt/acta-orientalia-vilnensia/article/view/3644/5146>.
- . „Vilniaus archeologijos komisijos 1856–1858 m. posėdžių protokolai“. In *Atminties institucijų rinkiniai*. Sudarė Arvydas Pacevičius, 477–535. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2012.
- . „Senienos ir visuomenė: paveldo komunikacija XIX a. Lietuvoje“. Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2012.
- Coleman, Elizabeth Ann. „Opulent Era: Fashions of Worth, Doucet and Pingat“. *Exhibiting Fashion*, žiūrėta 2024 m. sausio 21 d. <https://fashionexhibitionmaking.arts.ac.uk/opulent-era-fashions-of-worth-doucet-and-pingat/>.

- Dalby, Liza Chrihfield. *Kimono. Fashioning Culture*. Seattle and London: University of Washington Press, 2001.
- Dziennik Wileński. „Ratujmy bazylikę i jej skarby. Co mówi Prezes Komitetu ratowania Bazyliki J. E. ks. biskup Michalkiewicz o gobelenach“. Nr. 21 (1933 01 22).
- Dzikowski, Mikołaj. *Wystawa jubileuszowa Uniwersytetu Stefana Batorego 1579–1929 w Uniwersyteckiej Bibliotece Publicznej w Wilnie 9–20 X 1929*. Wilno: Wydawnictwa Uniwersyteckiej Biblioteki Publicznej w Wilnie, no. 6, 1931.
- Fehler, Lily. „1820–1901 – Emile Pingat“. *Fashion History Timeline*. 2020 m. liepos 14 d. <https://fashionhistory.fitnyc.edu/1820-1901-emile-pingat/>.
- „Frank Lloyd Wright and Japan: A Timeline“. In „1905: Japan Through the Lens of Frank Lloyd Wright: An online exhibition of Frank Lloyd Wright's 1905 photographs of Japan, from the collection of the Frank Lloyd Wright Trust“. *Wrightsjapan1905.org*, žiūrėta 2024 m. balandžio 7 d. <https://www.wrightsjapan1905.org/japan-timeline/>.
- Franklin, Harper. „Fashion History Timeline. 1870–1879“. *Fashion History Timeline*. 2020 m. rugpjūčio 18 d. <https://fashion-history.fitnyc.edu/1870-1879/>.
- Fukai, Akiko, chief ed., and Tamami Suoh, ed. *Fashion. The Collection of the Kyoto Costume Institute: A History from the 18th to the 20th Century*. Köln: Taschen, 2002.
- Gieysztor, Aleksander. „Management and resources. Academic insignia“. In *A History of The University in Europe*, vol. 1, *Universities in Middle Ages*. General editor Walter Rüegg, 139–142. Cambridge: University Press, 1992.
- Gricius, Vytautas. „Vilniaus universiteto regalias“. *Kultūros barai*, nr. 3 (2002): 81–87.
- Griškaitė, Reda. „Vilniaus laikinosios archeologijos komisijos „neakivaizdininkės“: „gender aspektas“ Vilniaus senienų muziejaus istorijoje (1856–1865)“. In *Kova dėl istorijos: Vilniaus senienų muziejus (1855–1915)*. Sudarė Reda Griškaitė ir Žygyntas Būčys, 291–347. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2015.
- . „1824–1855 metų Lietuva: ar tikrai be Adomo Mickevičiaus?“ *Metai*, nr. 3 (2020): 86–109. <https://www.zurnalasmetai.lt/?p=8667>.
- Gudaitė, Jūratė. „Vilnius Jano Bulhako fotografijose“. In *Jan Bulhak: Vilnius. I knyga*. Sudarė Jūratė Gudaitė, 7–23. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2012.
- Gurneviciūtė, Gražina. „Turniūras“. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, žiūrėta 2023 m. lapkričio 15 d. <https://www.vle.lt/straipsnis/turniuras/>.
- Idzelytė, Virginija. *Rytų kostiumo istorija*. Vilnius: Aukso žuvys, 2022.
- . *Kostiumo istorija*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2009.
- Ilgievič, Henryka. „Parodos Vilniaus universiteto bibliotekoje ir jų kultūrinė reikšmė (1919–1936)“. *Sovijus* 9, nr. 2 (2021): 109–120.
- Jackson, Anna, ed. *Kimono: Kyoto to Catwalk*. London: Victoria & Albert Museum, 2020.
- . *Kimono. The Art and Evolution of Japanese Fashion*. The Khalili Collections. With additional texts by Nagasaki Iwao, Timon Screech, Christine M. E. Guth and Kendall H. Brown. London: Thames and Hudson, 2015.
- Japanese-English Dictionary*. <https://jisho.org/>.
- Katilienė, Irena. „Vienas Mykolo Brenšteino rankraštis: istorinis vadovas po Vilniaus viešosios bibliotekos patalpas ir Jono Šepečio dienoraščio fragmentai“. In „Biblija ir senoji Lietuvos raštija“. Sudarė Asta Vaškelienė. *Senoji Lietuvos literatūra*, nr. 38 (2014): 269–308.

- Keršytė, Nastazija. *Lietuvos muziejai iki 1940 metų*. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2003.
- Kimbrys, Petras. „Biretas“. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, žiūrėta 2024 m. vasario 22 d. <https://www.vle.lt/straipsnis/biretas/>.
- Kondratas, Ramūnas ir Vaiva Kubeckienė. *Vilniaus universiteto simboliai: herbas, akademinės regalijos ir tradicinės ceremonijos*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2018.
- Kozłowska, Mirosława. „Lenkų teatras Vilniuje vadovaujant Nunai Młodziejowskai-Szczurkiewiczowai“. *Menotyra*. T. 41, nr. 4 (2005): 21–26.
- Kozłowska-Studnicka, Janina. *Likwidacja Uniwersytetu Wileńskiego w świetle korespondencji urzędowej*. Wilno, 1929.
- Kuiziniienė, Ieva. „Tapiserijos iš Lietuvos bažnyčių“. In *Lietuvos sakralinė dailė. XI–XX a. pradžia*. T. 3, Bažnytinė tekstilė. XV–XX a. pradžia. Sudarė Gražina Marija Martinaitienė ir Eglė Pinkutė, 121–122, 125–132. Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2004.
- Kurienė, Viktorija. „Jano Buļhako Vilniaus fotografiniai vaizdai tarpukario Vilniaus paveldosaugos kontekste“. In „Dailės ir architektūros paveldas: tyrimai, išsaugojimo problemos ir lūkesčiai“. Sudarė Dalia Klajumienė. *Acta Academiae Artium Vilnensis*, nr. 77–78 (2015): 199–217.
- Kurjer Poranny. „Cenne gobeliny z katedry Wileńskiej mają być sprzedane zagranicę“. Nr. 15 (1933 01 15).
- Kurjer Warszawski. „Z kraju. Wilno. Ku czci ks. P. Skargi“. Nr. 233 (1936 10 11).
- Laučkaitė, Laima. „Rytų dailė XX a. pradžios Lietuvoje“. *Krantai*, nr. 98 (3) (1996): 58–61.
- Lietuvių enciklopedija*. T. 25, Raudondvaris – Rothermere. Bostonas, JAV: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1961.
- Lietuvos sakralinė dailė, XI–XX a. pradžia*. T. 3, Bažnytinė tekstilė, XV–XX a. pradžia. Sudarė Gražina Marija Martinaitienė ir Eglė Pinkutė. Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2004.
- Litwa i Ruś*: miesięcznik ilustrowany poświęcony kulturze, dziejom, krajoznawstwu i ludoznawstwu. T. 3, z. 3 (wrzesień). Pod redakcją Jana Obsta. Wilno: Drukarnia Wydawnicza Józefa Zawadzkiego, 1912.
- Loti, Pierre. *Madame Chrysanthe*. With illustrations by Luigi Rossi and Felician Myrbach, engraved by Guillaume frères. Paris: Calmann Lévy, 1888.
- Martinaitienė, Gražina Marija. *Audiniai ir jų spalvos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istoriniuose šaltiniuose*. Vilnius: Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, 2013.
- Matulytė, Margarita. „Egzotika Vilniaus senųjų muziejaus rinkiniuose“. In *Kultūrologija*. T. 11, Kultūros savitumas ir universalumas. Sudarė Stanislovas Juknevičius, 190–203. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2004.
- Matuškaitė, Marija. „Iš LDK gyventojų aprangos istorijos: XVI–XVIII a.“ *Gimtas kraštas*, nr. 4 (2011): 58–67.
- McKenzie, Heather. „Madame Chrysantheme as an Item of Nineteenth-Century French Japonaiserie“. A Thesis for the Degree of Doctor of Philosophy. The University of Canterbury, 2004.
- Miagkovaitė, Elina. „XVII–XX a. pradžios Rytų taikomosios dekoratyvinės dailės paveldas Lietuvoje“. *Kultūros paminklai*, nr. 19 (2015): 69–92.
- Milhaupt, Terry Satsuki. *Kimono: A Modern History*. London: Reaction books, 2016.
- Miller, Lesley Ellis and Ana Cabrera Lafuente with Claite Allen-Johnstone, ed. *Silk: Fiber, Fabric and Fashion*. London: Thames and Hudson, Victoria and Albert Museum, 2021.
- Mišėikytė, Gabrielė. „Japonizmas Lietuvos meninėje kultūroje“. *Krantai*, nr. 1 (2015): 18–21.

- Mizerniuk-Rotkiewicz, Natalia. *Muzeum Starożytności w Wilnie. Historia i rekonstrukcja zbiorów malarstwa i grafiki*. Warszawa: Polski Instytut Studiów nad Sztuką Świata, 2016.
- Moravskis, Stanislovas. *Keleri mano jaunystės metai Vilniuje. Atsiskyrėlio atsiminimai (1818–1825)*. Iš lenkų kalbos vertė Reda Griškaitė. Vilnius: Mintis, 1994.
- Morelowski, Marian. *Gobeliny wileńskie. Ich pochodzenie, wartość i losy*. Wilno: Wydawca Rada Wileńskich Zrzeszeń Artystycznych, 1933.
- Mulevičiūtė, Jolita. *Besotis žvilgsnis. Lietuvos dailė ir vizualioji kultūra 1865–1914*. Vilnius: Lietuvos tyrimų institutas, 2012.
- Mulevičiūtė, Jolita, Giedrė Jankevičiūtė ir Lijana Šatavičiūtė, red. *Dailės žodynas*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1999.
- Neimantas, Romualdas. *Nuo Nemuno iki Fudžijos. Susitikimai su Japonija. Lietuvos–Japonijos kultūrų ryšių pėdsakais (XIV–XXI a.)*. Kaunas: Spindulys, 2003.
- Ożóg, Kazimierz. „Wileński wizerunek rektora Skargi: źródła inspiracji i źródło inspiracji“. In „Petrus Skarga ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūra“. Sudarė ir parengė Mintautas Čiurinskas. *Senoji Lietuvos literatūra*, nr. 35–36 (2013): 42–72.
- Pinkutė, Eglė. „Liturginiai rūbai iš Lietuvos dailės muziejaus rinkinių“. In *Lietuvos sakralinė dailė. XI–XX a. pradžia*. T. 3, Bažnytinė tekstilė. XV–XX a. pradžia. Sudarė Gražina Marija Martinaitienė ir Eglė Pinkutė, 133–136. Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2004.
- Pšibilskis, Vygintas Bronius, ats. red. *Alma Mater Vilnensis: Vilniaus universiteto turtai istorijos skersvėjuose (XVI–XXI amžiai)*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016.
- Rabikauskas, Paulius. „Pirmieji Vilniaus universiteto rektoriai“. *Laiškai lietuviams*, nr. 6 (1979): 201–207.
- . „Karaliaus Stepono Batoro privilegijos Vilniaus universitetui“. In *Vilniaus akademi- ja ir Lietuvos jėzuitai*. Sudarė Liudas Jovaiša, 19–29. Vilnius: Aidai, 2002.
- Skurvydaitė, Loreta ir Vytautas Gričius. „Senoji Vilniaus universiteto insignijos“. In *Alma Mater Vilnensis: Vilniaus universiteto turtai istorijos skersvėjuose (XVI–XXI amžiai)*. Atsakomasis redaktorius Vygintas Bronius Pšibilskis, 167–187. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016.
- Skurvydaitė, Loreta. „Stepono Batoro universiteto insignijos“. In *Alma Mater Vilnensis: Vilniaus universiteto turtai istorijos skersvėjuose (XVI–XXI amžiai)*. Atsakomasis redaktorius Vygintas Bronius Pšibilskis, 431–461. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016.
- Snitkuvienė, Aldona. *Biržų grafi Tiškevičiai ir jų palikimas*. Kaunas: Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus, 2008.
- . „Orientas Benedikto Henriko Tiškevičiaus fotografijose“. In *Rytai-Vakarai: Komparatyvistinės studijos*. T. 12, Algio Uždavinio fenomenas. Sudarytojas ir mokslinis redaktorius Antanas Andrijauskas, 401–417, 553. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2012.
- Šabasevičius, Helmutas. „Ferdinandas Ruščicas ir XX a. pradžios Vilniaus teatro vizija“. In *XX amžiaus pradžios Vilnius: modernėjančios kultūros židinys*. Sudarė Laima Laučkaitė, 58–63, 66–72. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2004.
- Švambarytė, Dalia. *Japonijos istorija*. Vilnius: BMK leidykla, 2016.
- Tygodnik Ilustrowany. *Od Skargi do Poczobuta*. Nr. 40–41 (1919).
- Ulčinaitė, Eugenija. „Žinomas ir nežinomas Petrus Skarga: minint 400-ąsias mirties metines“. *Senoji Lietuvos literatūra*, nr. 34 (2012): 325–328.
- Vaičėnė, Jonas. „Konfederatė“. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, žiūrėta 2024 m. sausio 22 d. <https://www.vle.lt/straipsnis/konfederate/>.

- Valstybinės lietuvių kalbos komisijos prie Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas „Dėl japonų kalbos skiemenų tarptautinės rašybos lietuviškojo atitikmens“. *E-seimas.lrs.lt*. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.41266>.
- Vienybė. *Lenkų vyskupas Vilnių griežtai pasiryžęs parduoti istoriškus Vilniaus bažnytinius kilimus*. Nr. 31 (1933 03 16).
- Visuotinė lietuvių enciklopedija. „Japonizmas“. Žiūrėta 2024 m. sausio 26 d. <https://www.vle.lt/straipsnis/japonizmas/>.
- Zahorski, Władysław. *Katedra Wileńska*. Wilno: Wilno: Nakład księgarni Józefa Zawadzkiego, 1904.
- . *Przewodnik po Wilnie*. Wilno: Nakład i własność drukarni wydawniczej Józefa Zawadzkiego w Wilnie, 1910.
- Zorn, Bettina, ed. *The Elegance of Hosokawa Tradition of a Samurai Family*. Austria: Weltmuseum Wien, Himer Publishers, 2019.
- Zujienė, Gitana. „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vyskupų insignijos“. *Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai*, t. 19 (2005): 325–346.
- . „Lobyno istorija (nuo įkūrimo iki šių dienų)“. *Bažnytinio paveldo muziejus*, žiūrėta 2024 m. kovo 11 d. <https://bpmuziejus.lt/moksliniai-straipsniai.html>.
- Žeimytė, Jovita. „XVIII–XX a. I pusės porceliano paveldas Lietuvoje“. *Kultūros paminklai* 20 (2016): 93–117.
- Žilėnas, Vincas. „Lietuvos kolekcininkai ir muziejininkai: S. Juozas, Antanas ir kiti Kasakauskai“. *Kultūros barai*, nr. 4 (1983): 62–65.
- . „Universiteto rektoriaus skeptras“. In *Kultūros istorikas, muziejininkas Vincas Žilėnas*. Sudarė Rima Tumėnaitė, 179–180. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2011.
- Życka, Ludwika. „Muzeum Sztuki Japońskiej p. Niewiadowskiego w Wilnie“. *Goniec Wileński*, nr. 48 (1908 04 15): 2.
- Weisberg, Gabriel Paul, ed. *The Orient Expressed: Japan's Influence on Western Art, 1854–1918*. With contributions by Petrus-Doesschate Chu, Laurinda S. Dixon, Elizabeth K. Mix, Sarah Sik, and Erica L. Warren. Seattle and London: Mississippi Museum of Art in association with the University of Washington Press, 2011.

Summary

The Legendary Toga of Petrus Skarga and a Cloak with Oriental Patterns

Miglė Lebednykaitė

Keywords: Vilnius University, Petrus Skarga, toga, academic attire, silk cloak, Japanism.

For the first time in Lithuanian historiography, this article discusses two museum pieces preserved in the Lithuanian National Museum of Art and the National Museum of Lithuania, referenced as “head covering – kaptūras” (LNDM TA 639) and “Vilnius University rector’s toga” (LNM IM 82). The research aims to identify, rediscover, and attribute a long-forgotten and underappreciated treasure of Lithuanian cultural heritage – the so-called Petrus Skarga’s toga. Specifically, the research revealed that only two parts of the academic outfit have survived: a biretta and a cape with a hood. Additionally, the article presents a new attribution of an oriental-pattern silk cloak, previously referred to as the “Vilnius University rector’s toga” in the 1950s–1960s, discussing it within the broader context of the Japanism style.

The fate of the ceremonial academic attire (a toga, a hooded cape, and a biretta) of Petrus Skarga (Petrus Scarga, Piotr Skarga Powęski, 1536–1612), the first rector of Vilnius University (1579–1582), after the university’s closure in 1832 and the location of its storage has not been closely explored until now. The analysis of the collected data suggests that Skarga’s academic attire was not removed from Vilnius but was kept as a relic in the Treasury of the Vilnius Archcathedral. It is likely that the attire was transferred elsewhere in 1842, when the Vilnius Academy of Medicine and Surgery was closed and the sceptre taken to St. Petersburg. However, it is also possible that the attire entered the Treasury of the Vilnius Archcathedral earlier, following the university’s closure in 1832.

In 1919, after the opening of the Polish Stephen Bathory University in Vilnius, interest in Skarga’s academic attire as a symbol of the history of the old Vilnius University increased significantly. Between the wars, exhibitions of historical and cultural significance were organized at the Vilnius University Library, where the attire was

displayed (1919, 1929, 1936). In 1919 and 1929, Skarga's biretta was lent from the Vilnius Society of Friends of Science (TPN) for exhibitions, while the toga was lent from the Treasury of the Vilnius Archcathedral in 1929 and 1936. Since 1919, Skarga's biretta was identified as TPN property. It is likely that it is the same biretta that the National Museum of Lithuania (IM 93) may have inherited from TPN.

Comparing the iconography of interwar photographs and tapestries in the Treasury of the Vilnius Archcathedral, it was noted that the display of Skarga's academic attire in a glass window was recorded next to the Flemish verdure tapestry "Juno and Iris" from Ovid's "Metamorphoses" series, dating from the second half of the 17th century (BPM BT 1849). The photo was likely taken in the 1910s–1930s.

It was established that in 1953, during the transfer of items from the Treasury of the Vilnius Archcathedral to the collections of the Vilnius State Art Museum (now the Lithuanian National Museum of Art), a hooded cape entered the museum along with the liturgical vestments. Research indicates that this cape (TA 639) is a surviving part of Skarga's ceremonial academic attire, likely dating back to the late 16th century. The trimming of the edges of the folding hood, fastened at the front of the cape, is notable for its artistic expression. Currently, Skarga's biretta is stored in the National Museum of Lithuania, the hooded cape is in the collections of the Lithuanian National Museum of Art, and the current location of the toga remains unidentified.

The advanced hypothesis about the origin of the silk cloak (IM 82) from the collections of the National Museum of Lithuania has been confirmed: it is a garment of an aristocratic lady, a luxurious buttoned, lined, silk-fringed cloak designed to be worn over a formal visiting dress with a tournure. It was created in a style influenced by Japanism around 1875–1885 by an unknown fashion house in France, presumably in Paris. The garment was made from the silk fabric of a former luxury Japanese kimono, specifically a formal outer untied kimono (*uchikake*), dating from the latter half of the 18th century to the first half of the 19th century. The fabric design, featuring alternating geometric patterns, flower bouquets, and fan motifs, was intended exclusively for the ceremonial clothing of high-ranking samurai family ladies during the late Edo period (1615–1868).

The fashion of Japanism did not bypass the cultural and artistic life of Vilnius or Lithuanian estates. This elegant and luxurious cloak, with its delicate colours, professionally modelled construction from individual pieces of kimono fabric, and high

artistic craftsmanship, is one of the most impressive examples of late 19th-century Japanism-style clothing in Lithuania. It is likely that the National Museum of Lithuania inherited the silk cloak from the collections of the TPN museum, which included some pieces of exotic oriental clothing.